

Міністерство освіти і науки України
Національний університет "Острозька академія"
Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського
Кафедра кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка

Матеріали круглого столу

**БЕРЕЗНЕВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА
ВАСИЛЯ ПОПЕЛЮШКА**

29-30 березня 2024 року

Острог
Видавництво Національного університету "Острозька академія"
2024

УДК 34
ББК 67
Б 48

*Друкується за ухвалою вченої ради
Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 30 червня 2024 року)*

Редколегія випуску:

Герасимчук О. П., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка НаУОА;

Матвійчук М. А., доктор філософії у галузі права, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка;

Боржецька Н. Л., кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка.

Б 48   Березневі читання пам'яті професора Василя Попелюшка: матеріали круглого столу (29-30 березня 2024 року, м. Острогор) / ред. кол.: Герасимчук О. П., Матвійчук М. А., Боржецька Н. Л. Острогор : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. 124 с.

DOI 10.25264/30.06.2024

У збірнику публікуються матеріали круглого столу «Березневі читання пам'яті професора Василя Попелюшка» 29-30 березня 2024 року зі спогадами про професора Василя Олександровича Попелюшка, дослідженням його наукового спадку, та інші тези на актуальну кримінально-правову та кримінально-процесуальну і державницьку проблематику.

**УДК 34
ББК 67**

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2024
© Автори, 2024

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	6
Матвійчук М. А. НАУКОВА СПАДЩИНА В.О. ПОПЕЛЮШКА ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ	8
Балацька О. Р. САМОСУД ТА КРОВНА ПОМСТА: ПРО ПЕРВІСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ТА ПЕРШУ ФОРМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РОБОТАХ ПРОФ. В. ПОПЕЛЮШКА	13
Герасимчук О. П. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФ. В. ПОПЕЛЮШКОМ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	18
Костицький В. В. ОСТРОЗЬКА ШКОЛА В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ	22
Бобечко Н. Р. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПОШУКУ ІСТИНИ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ТА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМ ПРАВА	27
Гловюк І. В. ОНОВЛЕНИЙ РЕЖИМ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	31
Басиста І. В. ПОКАЗАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ: ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ	36
Гринюк В. О. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 10440 ВІД 29 СІЧНЯ 2024 РОКУ	42
Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Микитенко О. Б. ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО УЧАСТІ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	48

Кучма О. Л. СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ КПК УКРАЇНИ ТА ЦПК УКРАЇНИ У ЧАСТИНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ РОБОТОДАВЦЯ В СУДІ	53
Боржецька Н. Л. ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ	57
Бедрій М. М. ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЙ НА ЗАКОНОДАВСТВО	64
Дільна З. Ф. НЕПРАВДИВІ ПОКАЗИ ПОТЕРПІЛОГО: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	68
Загурський О. Б. ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'ї: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ	72
Мельник А. І. ГЕТЬМАНСЬКО-МОНАРХІЧНА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ	77
Моряк-Протопопова Х. М. АВСТРІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1848 1849 РР. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ	82
Устрицька Н. І. ВИХОВНА МЕТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	86
Сиза Н. П. ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	89
Сисоєнко Г. І. ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	94
Туманянц А. Р. ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	99

Шараєвська Т. А., Сіньова Л. М.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 103

Гутів Б. І.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС
КРИМСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ
(КІН. 1917 – ПОЧ. 1918 РР.) 107

Скарбарчук О. Г.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ»
ТА «FACTS IN ISSUE» 112

Ваколюк Ю. О.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІДКРИТТЯ
МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНИ (Ч. Ч. 5, 10 СТ. 290
КПК УКРАЇНИ) 115

Вороніна К. О.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРИТЯГНЕННЯ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 437 КК УКРАЇНИ 120

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ви тримаєте в руках збірник тез виступів доповідей на круглому столі «Березневі читання пам'яті професора Василя Олександровича Попелюшка», що відбувся 29-30 березня в стінах Національного університету «Острозька академія». Цей захід, ініційований кафедрою кримінально-правових дисциплін імені Василя Попелюшка, проводився вперше і мав на меті вшанування пам'яті видатного юриста-практика та українського вченого в галузі кримінального процесу, адвокатури та історії права, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України, багаторічного очільника кафедри кримінально-правових дисциплін та Інституту права НаУОА – Василя Олександровича Попелюшка.

Дата проведення заходу була обрана символічно, адже саме 30 березня 1951 року народився Василь Олександрович. На круглому столі зібралися представники різних правничих шкіл з усієї України, включаючи Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет внутрішніх справ, Академію адвокатури України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого, Університет економіки та права «КРОК», Університет Короля Данила, Центральноукраїнський інститут ПрАТ «ВНЗ МАУП», а також викладачі та студенти Національного університету «Острозька академія». Присутніми були також юристи-практики, яким випала честь працювати разом з Василем Олександровичем.

Протягом заходу понад 40 учасників представили свої доповіді, присвячені життєвому шляху та науковій спадщині Василя Олександровича Попелюшка, його роботам у сфері кримінального процесу та іншим аспектам його наукової діяльності, актуальним проблемам у сфері кримінального

процесу та криміналістики, діяльності адвокатури, прокуратури і судів.

Василь Олександрович Попелюшко був одним із тих, хто заклав фундамент Острозької правничої школи, сприяючи її розвитку та залученню талановитих студентів до здобуття якісної юридичної освіти. Василь Олександрович був видатним науковцем і громадським діячем, однією з найяскравіших постатей у створенні сучасної української адвокатури та науки кримінального процесу, його робота і наукові досягнення залишили глибокий слід у сфері юриспруденції та правничої освіти. Він активно відстоював ідеї верховенства права, справедливості та дотримання принципів кримінального провадження, науково обґрунтовуючи назрілі зміни до законодавства та гуманізуючи його. Завдяки його глибоким дослідженням та вивченню творчості уродженця Острога, академіка Іоанникія Малиновського, Інститут права НаУОА носить саме таку назву.

Професор Василь Олександрович Попелюшко залишив по собі численних учнів, які будуть гідно продовжувати справу свого наставника. Сподіваємося, що ці Березневі читання стануть доброю традицією, яка щороку збиратиме шанувальників та послідовників діяльності Василя Олександровича.

Василь Олександрович Попелюшко відійшов у вічність, проте його надбання в науці залишаться невмирущими. Його дослідження і внесок в юриспруденцію продовжують відігравати значну роль у науковому прогресі, а академічні досягнення професора Василя Олександровича Попелюшка залишаються невичерпним джерелом натхнення для студентів, колег та всіх, хто мав честь знати його особисто. Його відданість професії, високі моральні принципи та прагнення до справедливості залишаються прикладом для майбутніх поколінь юристів.

*Колектив кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка*

Матвійчук М. А.,

*доктор філософії у галузі права, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка*

*Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

НАУКОВА СПАДЩИНА В.О. ПОПЕЛЮШКА ТА ЙОГО ВНЕСОК У РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Усе, навіть величне, має свій початок та кінець. На жаль, не підвладне тут і людське життя. Так, видатний науковець, юрист, адвокат, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України Попелюшко Василь Олександрович 7 червня 2023 року передчасно пішов у засвіти, залишивши після себе добру пам'ять порядної та високоосвіченої людини, та неоціненну наукову спадщину.

Попелюшко Василь Олександрович розпочав свою трудову діяльність у 1968 р. лаборантом Гвардійської середньої школи, а після служби в Радянській Армії, під час навчання на юридичному факультеті Львівського держуніверситету у 1976 р. був обраний народним суддею Федорівського районного суду Кустанайської області Казахської РСР, ким працював до 1980 р.

Переїхавши в Україну, почав працювати адвокатом Хмельницької обласної колегії адвокатів (з 1981 до 2012 року) та з 1979 р. до 1983 р. заочно навчався в аспірантурі Інституту держави і права АН СРСР, після закінчення якої захистив дисертацію на тему «Кримінально-процесуальні та кримінально-правові аспекти предмета доказування» та отримав науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;

кримінально-виконавче право; 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза.

Свою науково-педагогічну діяльність розпочав в Національному університеті «Острозька академія» з 1996 року. Був одним із засновників правничого факультету, на якому працював спочатку на посаді виконуючого обов'язки доцента кафедри спеціальних юридичних дисциплін, а згодом, у 2000 р. очолив кафедру правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія». У 2002 році рішенням Атестаційної колегії України Василю Олександровичу було присвоєно вчене звання доцента по кафедрі спеціальних юридичних дисциплін. В грудні 2009 року він захистив дисертацію на тему «Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми» та здобув науковий ступінь доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

З ініціативи Василя Олександровича правничий факультет було реорганізовано в Навчально-науковий інститут права ім. І. Малиновського (пам'яті видатного правознавця, острожанина), який він і очолював з 2011 до 2018 року. Завдяки зусиллям професора в Острозькій академії сформувалася потужна правнича школа, яка була осередком юридичного професіоналізму та значних наукових та професійних звершень її учнів.

Не дивлячись на активну управлінську та адвокатську діяльність, Василь Олександрович активно займався науковою роботою. Колом його наукових інтересів були проблеми кримінального процесу, кримінального права, адвокатури, судоустрою та історії права, які він досліджував і з позиції науковця та практика. Основними напрямками досліджень були питання попереднього розгляду кримінальної справи суддею, судового розгляду, розробки форм процесуальних документів досудових стадій кримінального процесу, а також комплекс правових, теоретичних та прикладних проблем, пов'язаних із

змістом та реалізацією функції захисту в кримінальному судочинстві, зокрема, участь захисника в доказуванні, інститут адвокатського розслідування та ін.

Наукова спадщина професора вражає. Загальна кількість публікацій сягає понад 175, з них: 10 – у міжнародних виданнях, 11 – монографій, навчальних посібників, допущених до викладання у закладах вищої освіти Міністерством освіти та науки України. Василь Олександрович є співавтором академічного курсу підручника «Криміналістика» (2012 р.), першого Коментаря до Кримінального процесуального кодексу України (2012 р.), Великої української юридичної енциклопедії : у 20 томах (Том 19. Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура).

Професор був ідейним натхненником та головним редактором циклу репринтних видань академіка І. Малиновського, які були віднайдені великими зусиллями та перевидані кропіткою працею професора (всього перевидано – 12 наукових праць). Окрім того, віднайдені раніше не опубліковані, надруковані на машинці наукові праці академіка Малиновського, які професор вивчив та піддав глибокому аналізу у своїх наукових працях. Автор понад 130 статей у вітчизняних та закордонних фахових журналах та збірниках тез конференцій. Василь Олександрович був головним редактором Часопису Національного університету «Острозька академія». Серія «Право», членом редакційної колегії фахового видання Вісник кримінального судочинства, членом постійних спеціалізованих вчених рад: Д 35.051.03 у Львівському національному університеті імені Івана Франка та К 26.122.01 в Академії адвокатури України.

Попелюшко Василь Олександрович був ініціатором, організатором, ідейним натхненником та активним учасником багатьох круглих столів, дебатів, симпозіумів, вітчизняних та міжнародних науково-практичних конференцій, інших наукових заходів, що проводилися як в межах Університету, так і за його межами. Саме завдяки ініціативі Василя Олександровича

в Національному університеті «Острозька академія» були започаткована та успішно проводилася щорічна міжнародна науково-практична конференція «Малиновські читання».

Василь Олександрович був одним із ініціаторів створення Спілки адвокатів України, членом її першого Правління та головою її комісії з питань майстерності. Свого часу брав участь у розробці багатьох законопроектів: проектів Законів України «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про адвокатуру», «Про судоустрій», у комісії з доопрацювання проекту Кримінально-процесуального кодексу України. Очолював лабораторію із дослідження судового права іноземних держав, створену спільно із Національною академією правових наук України на базі Національного університету «Острозька академія» у 2010 році. Професор був членом науково-консультативної ради при Прокуратурі Рівненської області (2001-2009 рр.), при Рівненському апеляційному суді (2011-2023 рр.).

Плідна практична та наукова діяльність професора високо оцінена в університеті та державі. У 2003 р. Він був нагороджений грамотою за вагомий внесок у розбудову університету, високий професіоналізм, оголошено подяку та нагороджено почесною грамотою за написання монографії «Предмет доказування у кримінальній справі»; у 2006 р. нагороджений грамотою за успіхи у науковій роботі. Ім'я Василя Олександровича занесено до «Золотої книги адвокатури України»; у 2004 р. він отримав звання «Адвокат року» у номінації «За кращу публікацію про адвокатуру»; у 2006, 2008 рр. визнаний «Юристом року» в Рівненській області в номінації юрист-викладач; у 2009 р. отримав подяку Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури при Кабінеті Міністрів України та від Прем'єр-міністра України; у 2010 та 2012 рр. нагороджувався Почесними грамотами Рівненської обласної державної адміністрації; газетою «Юридичний вісник України» визнаний кращим автором за 2012 р. в номінації «Системний науковий аналіз правової проблеми», а за 2013 р. в номінації «Творче висвітлення складних питань правозастосування».

У 2016 році для Попелюшко Василя Олександровича було присвоєно почесне звання Заслуженого юриста України «За значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм», а в 2023 році за підтримки Вченої ради Національного університету «Острозька академія» було підтримано подання на призначення стипендії КМУ за видатні заслуги у сфері вищої освіти – однак цьому так і не судилося збутися.

Під професійним керівництвом Василя Олександровича та за його підтримки було гідно представлено та захищено 5 дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук/доктора філософії у галузі права.

Наукова спадщина професора Василя Олександровича Попелюшка – є цінним надбанням української юридичної науки. Його праці мають актуальне значення для розвитку українського права та правової системи. Це фундамент для розмірковування, вивчення та аналізу. Маємо надію зусилля професора у розбудові юридичної науки будуть гідно оцінені та вшановані і після його смерті, його напрацювання щодо розбудови української правової держави не залишаться забутими, будуть проаналізовані та практично застосовані з урахуванням вимог часу.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В. О. Профіль науковця. URL : https://qa.oa.edu.ua/front/cv/vasyl_popeliushko

Балацька О. Р.,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор Навчально-наукового Інституту права
ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

САМОСУД ТА КРОВНА ПОМСТА: ПРО ПЕРВІСНИЙ КРИМІНАЛЬНИЙ СУД ТА ПЕРШУ ФОРМУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РОБОТАХ ПРОФ. В. ПОПЕЛЮШКА

Питання зародження елементів судочинства, появи правосуддя в контексті генези кримінального процесу на теренах України стали предметом дослідження сучасних науковців та практиків. Саме професор Василь Олександрович Попелюшко є тим дослідником, в наукових роботах якого міститься авторський аналіз основних джерел права додержавного періоду. Варто зазначити, що окрему увагу науковець приділив дослідженню цих питань в працях вченого Іоанікія Малиновського [1, 5, 6], та як результат – відновленню історичної пам'яті про визначного українського правознавця, який народився на Острозьщині.

Отож, Василь Попелюшко зазначає, що доісторичні відомості про суд та судочинство наших предків розкриваються через правові звичаї східних слов'ян. Науковець висловлює слушну думку, що «правові ж звичаї є надзвичайно стійкими «уламками», «залишками» минулого» [2; С. 3]. Загалом вчений описує джерела права, в яких містяться ці звичаї, і відносять до них: **збірки першого писаного (позитивного) права юридичних норм часів Київської Русі** – договори київських, і не тільки київських князів, з греками, німцями, церковні статуту та, особливо, Руська Правда; **повіді, оповіді, сказання**

древньоруських літописців, у яких відображено їх сприйняття не лише тогочасності, а й переказів про давніші події з доісторичного життя східнослов'янських народів, їх взаємні відносини, побут, звичаї тощо; *пам'ятки права Древньої Греції та Древнього Риму, пам'ятки права західних і південних слов'ян та західноєвропейських варварських держав, твори тогочасних іноземних письменників*, зокрема візантійських та мусульманських (арабських), які безпосередньо спостерігали життя східних слов'ян і описували його у своїх джерелах і творах, що збереглися до наших часів; *повчання та послання духовенства*, які з'явилися після прийняття на Русі християнства та піддавали критиці язичницькі правові звичаї; пізніші закони та інші нормативні акти державних утворень східнослов'янських народів як правонаступників Київської Русі, такі як Псковська та Новгородська судні грамоти, Судебник Казимира, перші московські Судебники, Литовські Статути, Уложення царя Олексія Михайловича, привілеї королів містам, землям, окремим особам тощо [2; С. 1-4].

З огляду на зазначене Василь Олександрович зауважив, що використання наведених та деяких інших джерел дало підстави науковцям, зокрема, американському досліднику – Л. Могану, англійському – Дж. Леббоку, німецькому – Вільду, російським – О. Кістяківському, Н. Зогоскіну, В. Сергієвичу, Таганцеву, В. Ключевському, М. Володимирському-Буданову, М. Гартунгу, І. Малиновському, М. Д'якову, Ф. Леонтовичу та деяким іншим дійти висновку, що першим судом в усіх народів включаючи й східних слов'ян, був самосуд, а першим кримінальним процесом – саморозправа [2; С. 4].

Цю позицію автор обґрунтовує посилаючись на відомості, які містяться в згаданих джерелах права східних слов'ян, що населяли територію Київської Русі. Так, про самосуд, що виражався у формі саморозправи свідчать договір з греками 911 р., який дозволяв негайно відомститися вбивці, схопленому на місці вбивства (ст. 4), а Руська Правда дозволяла таку ж розправу стосовно злодія, схопленого потерпілим «на своєму

дворі, або в кліті, або в хліві» (ст. 20 Акад. сп.). Також висновок підсилюється дослідженнями помсти як обов'язкового атрибуту родоплемінної організації суспільства у древніх народах, проведеними І. Малиновським, та тезою вченого, що «на перших порах людства кожен був суддею у власній справі: сам постановляв вирок і сам його виконував» [5].

Кровну помсту проф. В. Попелюшко визначає як різновид самосуду і саморозправи з початку родоплемінного періоду, а також помсту, оснований на кровній (родовій) спорідненості, яка за своїм характером та наслідками мало чим відрізнялася від помсти кровавої. Український історик А. Яковлів вбачав у них ознаки формування приватно-правової форми кримінального процесу та звертав увагу на те, що визначальна роль в обштинному судочинстві належала потерпілому, яким спочатку була родина, а потім окрема особа. «Звід», «гоніння сліду», «сочіння» – це засоби, за допомогою яких потерпілий шукав злочинця, крадену річ, «лице» Надзвичайний обсяг повноважень потерпілого передбачав можливість надання доказів, приведення кривдника до суду та застосування сили потерпілим [7; С. 7-8].

Василь Олександрович пояснював явище самосуду природним інстинктом мстивості людини, а також як закономірну еволюцію людності та народів на шляху суспільного розвитку. Кровна помста як форма самосуду ґрунтувалась на родовій солідарності надавати взаємну допомогу, захист, збройну підтримку усім членам роду у випадку їх образи. Вона інколи приводила до повного винищення ворогуючих родів, про що в нашій історії свідчить, наприклад, легендарна помста княгині Ольги древлянам за вбивство чоловіка Ігоря. Самосуд та кровна помста мали місце на теренах України упродовж усієї її історії та вважалися справою честі, подвигом. Підсумовуючи вищесказане, варто підтримати думку науковця, що уламки самосуду супроводжували в подальшому державні та інші суди, а кровна має місце й дотепер у формі самосуду окремою особою чи групою осіб як прояв інстинкту, характерного

і тварині, і людині у відповідь на посягання на них чи їх близьких, їхні права, свободи тощо, та матиме місце ще довго, якщо не вічно. Також з огляду на війну рф щодо України, природнім буде те, що елементи цих найдавніших інститутів супроводжуватимуть генетично українську націю та можуть бути прослідковані в нетерпимості до країни-агресора, та діяннях-відповідях представникам її народу.

Список використаних джерел:

1. Малиновський І. О. Стародавній державний лад східних слов'ян і його пізніші зміни / із вступ. статтею докт. юрид. наук, проф. В. О. Попелюшка. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – 248 с.

2. Первісний кримінальний суд та перша форма кримінального процесу у східних слов'ян / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15pvouss.pdf>.

3. Попелюшко В. О. Вотчинний (доменіальний) суд на теренах України за литовсько-руської та польської доби / В. О. Попелюшко // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 30 вересня – 1 жовтня 2016 р. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2016. – 288 с.

4. Попелюшко В. О. Кримінальний суд на теренах України у Великому князівстві Литовському / В. О. Попелюшко // Матеріали IV Міжнар. науково-практичної конференції «Малиновські читання», Острог, 13-14 листопада 2015 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 204 – 209.

5. Попелюшко В. О. Становлення суду і судочинства на теренах України в роботах проф. І. Малиновського та сучасність / В. О. Попелюшко // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції [«Малиновські читання»], (м. Острог, 14-15 листопада 2014 р.), – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 302 с. (С. 16 – 22).

6. Попелюшко В.О. Погляди І. Малиновського на суд і судочинство в дорадянський період та сучасність / В.О. Попелюшко // Матеріали І-го Міжнародного науково-практичного семінару [«Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодні», (Острого, 16 березня 2012 р.)]. – С. 122 – 124.

7. Яковлів А. До питання про генезу копних судів на Україні. Життя і право. Львів, 1928. Ч. 2. С. 7.

Герасимчук О. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін

імені Василя Попелюшка

Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФ. В. ПОПЕЛЮШКОМ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Можуть бути різні підходи до вивчення засад (принципів) у кримінальному процесі. Для когось це – зайвий розділ підручника і з цим складно посперечатися, якщо є ситуація, коли норми – загальні засади прописані в Кримінальному процесуальному кодексі, проте вони не працюють на практиці. Попелюшко Василь Олександрович дотримувався іншої позиції, викладаючи навчальну дисципліну «Кримінальний процес України» та здійснюючи наукові дослідження принципів кримінального процесу. Для нього засади кримінального процесу не були якимось абстрактними ідеями, він виходив з того, що це конкретні засадничі норми, які реально впливають на кримінально-процесуальну нормотворчість та практику.

У науковому доробку проф. В. Попелюшка засаді змагальності прямо чи опосередковано присвячені різні публікації, їх можна об'єднати у такі 3 групи: 1) змагальність в історичному аспекті; 2) відображення змагальності в судово-правовій реформі у період відновленої незалежності України (з 1991 року); 3) засада змагальності в контексті реалізації функції захисту. У статті «Чи можливий справжній змагальний судовий розгляд в українському кримінальному процесі?» В. Попелюшко зазначає, що «в науці кримінального процесу відсутня єдність поглядів щодо системи змістовних складових

змагального процесу. Тим не менше, те, що обов'язковими його компонентами є розподіл функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи, при рівноправності сторін з доказування (спростування) її фактичних обставин. З цих позицій наш вітчизняний процес не є змагальним. У законі він виписаний по типу так званого змішаного, розшуково (досудове слідство) – змагального (судовий розгляд), хоча деякі елементи змагальності мають місце і на досудовому слідстві» [1, 94]. Суттєвою проблемою змагальності у кримінальному процесі України є те, що фактично сторона обвинувачення і сторона захисту приходять у суд з різними «стартовими» можливостями. Прокурор оперує цілою системою обвинувальних доказів, а сторона захисту приходиться до суду практично лише із знанням матеріалів, що є у справі. В. Попелюшко аналізує різні варіанти у вирішенні проблеми підвищення доказових можливостей захисту на досудових стадіях кримінального процесу. Один з них – деформалізація цих стадій, надання сторонам рівних можливостей по збиранню доказового матеріалу в непроцесуальній формі та рівного права у наступному поданні їх до суду [1, 95]. Проте далі вчений робить висновок, що такий шлях для України, держави з європейсько-континентальною системою права не підходить. До того ж «чиста» справедлива змагальність можлива лише у рівному суспільстві. «Тому необхідно зберегти розшуковий в цілому характер досудового слідства із поставленням в обов'язок органам, що його здійснюють, з'ясування дійсних обставин справи (об'єктивної істини) у кожній справі з одночасним посиленням контрольних та дозвільних повноважень суду» [1, 95].

Пропозиції В. Попелюшка щодо поглиблення змагальності на стадії досудового розслідування за рахунок розширення доказових можливостей захисту заслуговують на увагу і законодавця і практиків. Частково змагальність була посилена з прийняттям у 2012 році нової редакції Кримінального процесуального кодексу, згодом норми, які врегулювали доказувальну активність сторони захисту неодноразово

змінювались [2]. Позитивним у цьому плані став інститут слідчого судді. Ще одна з форм, яку виділяє В. Попелюшко, і яку процесуалісти називають «адвокатським розслідуванням» досі законом чітко не врегульована ані в КПК, ані в спеціальному законі (Закон «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» досі залишається у формі законопроекту). І окрім об'єктивних факторів, є і суб'єктивні фактори (зокрема, психологічна неготовність адвокатів до такої форми доказування, відсутність навиків самостійного збирання доказів), що породжують труднощі у реалізації інституту адвокатського розслідування.

Також у багатьох своїх публікаціях В. Попелюшко наголошує на «реальній змагальності», як вона має бути [3; 4]. «Змагальність сторін не є і не може бути самоціллю судочинства», «змагальність – це не перешкода, а надзвичайно важлива умова та процесуальна гарантія встановлення істини у справі» [5, 95]. Тому вчений виступає за активний суд, адже покладення на суд функції вирішення справи зовсім не означає, що вирішення ним питання про винуватість чи невинуватість особи, залежить від того, хто – обвинувач чи захисник – виявився більш досвідченим, красномовним, вправним. Без активності суду у дослідженні, а коли сторона захисту неспроможна у цьому, – то й у збиранні доказів, ухвалення законного і обґрунтованого вироку неможливе.

Список використаних джерел:

1. Попелюшко В. О. Чи можливий справжній змагальний судовий розгляд в українському кримінальному процесі? *Право України*. 2006. №3. С. 94-97.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Попелюшко В. О. Публічність і захист. *Доповіді учасників міжнародної наукової конференції «Організація адвокатури і надання правової допомоги в демократичному суспільстві»*. К., Академія адвокатури, 2002. С. 37-43.

4. Попелюшко В. О. Публічність кримінального судочинства і захист. *Адвокат*. 2003. №2 (35). С. 7-10.

5. Попелюшко В. О. Чи потрібна істина у кримінальній справі? *Юридична Україна*. 2006. № 2 (38). С. 95-98.

Костицький В. В.,

*професор, доктор юридичних наук,
академік Національної академії правових наук України,
професор Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОСТРОЗЬКА ШКОЛА В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА СОЦІОЛОГО-ПРАВОВІЙ ДУМЦІ

Науково-правовою відповіддю на складну історико-політичну ситуацію в Україні у кінці XVI – на початку XVII століття стало виникнення нових інституційних центрів філософської та соціолого-правової думки у Львові та в Острозькій академії (1576–1636 рр.), які розвивалася на основі ідеології гуманізму, відстоювали, окрім культурно-релігійних, ще й економічно-майнові й політичні інтереси українського населення, яке проживало в Речі Посполитої, відправляли своїх представників на собори, сейми, писали листи до владних осіб (князів, гетьманів, королів)[1].

Саме Острозька академія стає у кінці XVI століття символом інституційного оформлення розвитку національної філософської та соціолого-правової традиції Острозька школа охоплює у своїй діяльності проблеми піднесення рівня суспільної моралі серед світських верств та серед духівництва; захист прав та вольностей православних; утвердження рівності прав та свободи віросповідання, що відбувається на тлі активного формування національної свідомості українського народу, яка на зламі XVI–XVII ст. піднялася на якісно новий рівень[2-5].

Як і в Україні взагалі, так і в Острозькій академії філософська та соціолого-правова думка в Україні в період після Берестейської унії 1596 року розвивалася у двох основних напрямках: критично-теологічному, або власне полемічному

(І. Вишенський, З. Копистенський, П. Могила, І. Потій, П. Скарга, Г. і М. Смотрицькі, В. Суразький, Х. Філалет та ін.), та культурно-освітньому (Й. Борецький, Л. та С. Зизаній, Ю. Рогатинець, К. Ставровецький). Такий поділ є досить умовним, оскільки велика частина духовенства не відмежовувала себе від світського світогляду Відродження і Реформації, а практично всі світські особи були віруючими і у своїй діяльності послуговувалися релігійними канонами і заповідями. Усередині теологічного напрямку також виділилися дві течії: з одного боку, полеміку вели супротивники унії та реформ православної церкви (І. Вишенський, С. Зизаній, З. Копистенський, П. Могила, Х. Філалет), а з іншого – прихильники церковної унії (І. Потій, П. Скарга)[6].

Можна коротко розглянути ключові філософські та соціолого-правові ідеї та погляди цих мислителів. Так, Герасим Смотрицький (р. н. н. – 1594 р.), відомий релігійний, освітній і культурний діяч, письменник-полеміста, а з 1580 р. – перший ректор Острозької академії, уважав релігійні норми основним джерелом права та пов'язував генезу позитивного права саме з розвитком релігійних настанов і правил. Г. Смотрицький порушував ідеї гуманізму та патріотизму, обстоював необхідність активної праці в ім'я народу, розвитку рідної мови і культури. Пов'язавши засади позитивного права із мораллю та релігією, мислитель вважав, що завдяки морально-релігійному осердю позитивне право має завжди спрямовуватися до досягнення цілей природного права.

Продовжувачем ідей Г. Смотрицького став його син Мелетій Смотрицький (1577 – 1633 рр.), відомий культурний діяч та полеміст, який гостро виступав на захист рідного народу, його культури і права на самостійний розвиток, за що був названий другим Златоустом острозьким проповідником і письменником, братом повстанського ватажка Д. Наливайком [7]. Як прихильник природно-правової доктрини праворозуміння М. Смотрицький обґрунтовує права Українського народу як спільності, рівної полякам та литовцям у межах

Речі Посполитої (концепція так званого «третього народу»). Основним вважав у тодішніх умовах збереження прав, свобод та привілеїв народу, а відображення ідеї правової легітимності українців в Речі Посполитій – взаємини з грецькою церквою, історичну традицію та давність походження народу, яку отожднював із правом «на право», на свободи і привілеї не лише шляхти, а й усього народу.

Репрезентатором тієї течії української філософії та соціології права, яка формувала реформаційні ідеї на основі внутрішнього розвитку самих православних доктрин, є відомий полеміст й церковний діяч Йов Княгиницький (1550 – 1621 рр.), вихований на візантійських, давньоруських та ісихастських традиціях. Поділяючи погляди І. Вишенського щодо протиставлення світу і Бога, Бога і людини, внутрішнього і зовнішнього в людині, Й. Княгиницький обстоював уявлення про сенс життя як служіння в істині, постійне моральне вдосконалення і пошук людиною Бога в собі, як набуття найвищого рівня духовності.

Проблему права він осмислював в єдиному етико-правовому дискурсі – через протиставлення трансцендентного світу (світу істини і добра, який створений Богом) нестабільному гріховному земному світові зла, у чому він виходив із концепції розірваності, ізольованості Бога та земного світу. Гносеологічні проблеми права Й. Княгиницький розв'язував шляхом протиставлення трансцендентного Божого світу грішному людському. Водночас ісихастські настанови мислителя спричинилися до висновків про необхідність пасивного опору протиправним діям людей, обґрунтуванню доцільності відходу від активного способу життя і до вираження пасивного протесту проти соціального зла та несправедливості в суспільних відносинах.

Тут представлено тільки науково-правові підходи кількох вчених. Можна стверджувати, що праці вчених, релігійних діячів, які так чи інакше пов'язали своє життя з Острозькою академією, стали важливою складовою інституційних та наукових

основ філософського та соціолого-правового обґрунтування теолого-соціологічного розуміння права [8;9], а також формування української філософської та соціолого-правової думки, в основі якої ідеї гуманізму, верховенства прав і свобод людини, шляхів національно-державного відродження.

Славні наукові традиції острозьких вчених XVI-XVII століть продовжили з відновленням діяльності Острозької академії у незалежній Україні молоді та досвідчені науковці, серед яких почесне місце належить проф. Василь Попелюшко, який залишив нам велику творчу спадщину наукових розвідок у галузі кримінального права і кримінального процесу, а також передав свої наукові підходи ряду молодих науковців, які гідно представляють столітню Острозьку школу праворозуміння.

Список використаних джерел:

1. Войтов Б.І. Рецепція ренесансних ідей у релігійно-філософських поглядах Касіяна Саковича : дис... канд. філос. наук : 09.00.01 «Релігієзнавство». Національний університет «Острозька академія». Острог, 2020. С. 24.
2. Крип'якевич І. П. До питання про національну самосвідомість українського народу в кінці XVI – на початку XVII століття. Український історичний журнал. 1966. № 2. С. 82–84.
3. Дашкевич Я. Національна самосвідомість українців на зламі XVI–XVII століть. Сучасність. 1992. № 3. С. 65–74.
4. Сисин Ф. Поняття нації в українській історіографії 1620–1690 рр. Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. Вип. 1 / АН України, Ін-т сусп. наук; ред. кол.: Я. Д. Ісаєвич (гол. ред.), В. І. Горинь (заст. гол. ред.), Я. В. Закревська, М. М. Ільницький, М. В. Кашуба, Б. С. Криса (відп. секр.), Ю. Ю. Сливка, Ф. І. Стеблій. Київ : Наукова думка, 1992. С. 49–79.
5. Chynczewska-Hennel T. Świadomość narodowa szlachty ukraińskiej i kozaczyzny od schyłku XVI – do połowy XVII w. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. 190 s.
6. Колич О. І. Філософсько-правова концепція української політичної літератури : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2017. С. 36.

7. Щепанський В. В. Рецепція релігійної філософії середньовіччя у «Треносі» М. Смотрицького : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. – релігієзнавство. Острог, 2015. С. 44.

8. Костицький В. В. Соціальні основи теолого-соціологічного праворозуміння / В. Костицький // Соціологія права. – 2014. – № 1–2. – С. 2-12.

9. Kostytsky Wasyl. Podzial wladzy w kontekscie teologiczno-sociologicznego rozumienia prawa (eseje z sociologii prawa) / W. Kostytsky. – Warszawa: Wydawca: Trybunal Konstytucyjny, 2023. – 196 s.

Бобечко Н. Р.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПОШУКУ ІСТИНИ У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ТА АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ СИСТЕМ ПРАВА

Істина як ідеал знання є важливою для кожної моделі кримінального процесу. Водночас у конкретній моделі пошук цієї цінності відбувається в межах встановленого нормативного порядку. Такий порядок породжує властивий відповідній моделі кримінального процесу спосіб доведення кримінально-релевантних фактів і обставин, а також формулювання мети кримінального процесуального доказування.

У кримінальному процесі держав континентальної системи права спрямування кримінальної процесуальної діяльності на пошук істини безпосередньо або опосередковано одержало нормативне закріплення. Так, у ч. 1 ст. 5 КПК Румунії зазначено, що судові органи зобов'язані забезпечити на підставі доказів встановлення істини щодо фактів і обставин справи, а також щодо особи підозрюваного чи підсудного [1]. § 2 ст. 2 КПК Республіки Польща містить положення, що підставою для будь-яких рішень повинні бути правдиво встановлені фактичні обставини [2]. У ч. 2 § 244 КПК ФРН визначено, що з метою встановлення істини суд повинен *ex officio* зібрати всі докази, які мають значення для прийняття рішення [3]. Згідно з ч. 1 ст. 81 КПК Республіки Франція слідчий суддя здійснює

відповідно до закону всі дії з отримання інформації, які вважає корисними для встановлення істини [4].

У державах англо-американської системи права подібне правове регулювання зазвичай відсутнє, проте сама ідея досягнення істини не заперечується. Зокрема стверджується, що жодне із завдань кримінального процесу не може бути досягнуте, якщо судові рішення не ґрунтуються на пошуку істини [5, с. 390; 6].

Попри, здавалося б кращі умови, пошук істини в кримінальному процесі європейських держав ускладнений засадою змагальності, дією низки процесуальних гарантій (серед яких засада презумпції невинуватості, інститут недопустимості погіршення становища обвинуваченого, засудженого, виправданого), наявністю спрощених видів кримінального провадження (зокрема щодо кримінальних проступків, на підставі угод), умов допустимості доказів, а також тим, що сторона обвинувачення не завжди належно виконує покладений на неї обов'язок щодо всебічного, повного і неупередженого з'ясування обставин кримінального провадження. Представники доктрини кримінального процесу держав Європи дедалі частіше зауважують, що результат кримінального провадження залежить від приписів, що регулюють зміст і спосіб вчинення процесуальних дій, за допомогою яких можна з'ясувати факти і обставини [7, с. 97; 8]. Інакше кажучи, пошук істини має відбуватися у відповідності до постулатів справедливого судового розгляду. Тож відбувається еволюційний перехід від заідеалізованого до прагматичного підходу щодо можливості досягнення істини. При цьому, чітко простежується відмінність між істиною у значенні «що відбулося насправді» та тією, яку встановлюють за результатами судового розгляду.

Незважаючи на аксіоматичне серед представників доктрини континентального права твердження, що лише у спорі, який відбувається за рівних процесуальних можливостей сторін, можна відшукати істину, в кримінальному процесі держав загального права існують інші труднощі. Насамперед,

це відсутність суб'єкта кримінального процесу, на якому б лежав законодавчий обов'язок встановити істину. Крім того, рідко інтерес сторін кримінального провадження узгоджується з пошуком істини. Кожна з них презентує суду власну версію того, що відбулося насправді, пропонуючи відповідний їй обсяг і порядок дослідження доказів. З огляду на це, у нормативних актах, що регламентують доказування, цих держав почали з'являтися положення, що метою правил доказування є встановлення істини та забезпечення справедливого рішення [9] (*Rule 102 Federal Rules of Evidence 2024*), сприяння забезпеченню справедливого вирішення провадження (*art. 6 Evidence Act 2006*) [10] з наданням судам небаченої раніше ініціативи в доказуванні.

Тож кримінальне процесуальне право держав як континентальної, так і англо-американської системи права, їхня доктрина намагаються віднайти оптимальний баланс у питанні пошуку істини у кримінальному провадженні, що спричиняє запозичення низки процесуальних інститутів, уподібнення підходів до регламентації порядків здійснення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень.

Список використаних джерел:

1. Cod de Procedură Penală. URL: <https://legeaz.net/noul-cod-procedura-penala-ncpp/art-5>
2. Kodeks postępowania karnego. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
3. Strafprozeßordnung. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_244.html
4. Code de procédure pénale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006071154/LEGISCTA000006167421/?anchor=LEGIARTI000038369344#LEGIARTI000038369344
5. Weigend T. Should We Search for the Truth, and Who Should Do It? *North Carolina Journal of International Law*. 2011. Vol. 36. Issue 2. P. 389-415.

6. U Shanshan (吴珊珊). The Search for Truth in Criminal Process. URL: http://cesl1.cupl.edu.cn/_local/7/B5/37/DAF5F05F7E4207A8B216BB01C22_BB12D8E2_18DDDF.pdf?e=.pdf

7. Kuczyńska H. Analiza porównawcza modelu rozprawy głównej. Warszawa: Wolters Kluwer, 2022. 552 s.

8. Mekki M. Preuve et vérité en France. URL: https://mustaphamekki.openum.ca/files/sites/37/2015/07/60_T4_france.pdf

9. Federal Rules of Evidence 2024. URL: <https://www.rulesofevidence.org/fre/article-i/rule-102/>

10. Evidence Act 2006. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2006/0069/latest/DLM393567.html>

Гловюк І. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Заслужений юрист України*

ОБНОВЛЕНИЙ РЕЖИМ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОКОНФЕРЕНЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

16 березня 2024 року набув чинності закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи» від 23 лютого 2024 року № 3604-IX (далі – Закон). Він має доволі велику кількість змін та доповнень до КПК України у аспекті дистанційного кримінального провадження. Зважаючи на те, що Закон ще не піддавався доктринальному аналізу, є потреба визначити, який викликам відповідають ці норми, і які з них можуть спричинити питання у тлумаченні та застосуванні.

В умовах воєнного стану можливість участі у судовому засіданні у режимі відеоконференції є важливою умовою доступу до правосуддя, адже явка до суду може бути ускладнена в силу безпекових факторів та фінансових витрат. Закон, реагуючи і на виклики пандемії, і на виклики воєнного стану, у ст. 336 КПК України передбачив окрему підставу проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції під час судового провадження – введення воєнного стану або під час карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України, що є беззаперечним плюсом та важливим доповненням, що спрощує доказування необхідності застосування відеоконференції.

Більше того, внесені доповнення вже прямо передбачили можливість участі у засіданні у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів. Це важливо, адже у судовій практиці єдиного розуміння не було, хоча є слушні аргументи на користь такої можливості і за попередньої редакції ст. 336 КПК України [1]. При цьому передбачено, що:

– учасник кримінального провадження подає клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія клопотання в той самий строк надсилається іншим учасникам кримінального провадження;

– учасники кримінального провадження беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів та кваліфікованого електронного підпису згідно з вимогами Положення про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему та/або положень, що визначають порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи;

– ризики технічної неможливості участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, переривання зв'язку тощо несе учасник кримінального провадження, який подав відповідне клопотання.

Ці норми схожі на норми щодо відеоконференції у інших процесуальних кодексах, що загалом очікувано в силу універсальності механізму. Утім, через специфіки кримінального процесу сумнівною є потреба надсилати копію клопотання іншим учасникам процесу. Крім того, незрозуміло, чому ідентифікація може бути лише через КЕП при тому, що у КАС України, зокрема, передбачено більш широкі можливості: підтвердження особи учасника справи здійснюється з використанням засобів електронної ідентифікації, що мають високий рівень довіри, відповідно до вимог законів України «Про електронні документи та електронний документообіг» та «Про

електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», а в разі їх відсутності – у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України (ст. 195).

Формулювання ч. 6 ст. 336 КПК України додає ще один випадок «зловживання правом» до тих, які вже передбачені у кодексі, але вже у контексті відеоконференції: «Якщо технічна неможливість участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, переривання зв'язку мають ознаки зловживання правом з метою затягування судового розгляду, суд своєю вмотивованою ухвалою може позбавити учасника кримінального провадження права участі в відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів у цьому кримінальному провадженні». Цікаво, як суд технічно встановлюватиме фактичну можливість / неможливість участі в відеоконференції та підстави переривання зв'язку саме з боку учасника.

Важливо, що за оновленими правилами допит свідка, потерпілого, спеціаліста може здійснюватися у судовому засіданні в режимі відеоконференції виключно у приміщенні суду, визначеному судом. У виключних випадках в умовах воєнного або надзвичайного стану суд має право допитати свідка, потерпілого в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. І хоча юридична техніка формулювання не є логічною, бо і у загальному правилі, і у спеціальному встановлено виключність, такий підхід є безумовним прогресом. Утім, не вирішено питання стосовно вручення (направлення) пам'ятки про права та обов'язки. Крім того, дивно, чому спеціаліст не віднесений до осіб, які можуть бути допитані в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням

власних технічних засобів, а експерт у ч. 7 ст. 336 КПК України взагалі не згаданий.

Разом з тим, зміни стосовно відеоконференції у слідчого судді виглядають менш оптимістичними. Вони обмежились викладом ч. 7 ст. 232 в редакції: «7. Проведення дистанційного досудового розслідування за рішенням слідчого судді здійснюється згідно з положеннями цієї статті та статті 336 цього Кодексу». Відмітимо, що у доктрині вказувалося, що потрібні уточнення до КПК України стосовно поширення вимог норм ст. 336 КПК України щодо участі у судовому засіданні у досудовому розслідуванні, у тому числі із застосуванням власних засобів зв'язку через ідентифікацію шляхом демонстрації документа, який посвідчує особу та направлення його скану / фото на адресу суду або у чаті конференції, і аналогічним чином надсилання пам'ятки про права та обов'язки» [2, с. 616].

Утім, назва статті – «Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування», не змінилася, як і положення ч. 1: «Допит осіб, впізнання осіб чи речей під час досудового розслідування можуть бути проведені у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) ...». І це при тому, що у листі ВС «Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 03.03.2022 р. № 1/0/2-22 прописано: «якщо через об'єктивні обставини учасник кримінального провадження не може брати участь у засіданні в режимі відеоконференції зв'язку за допомогою технічних засобів, визначених КПК України, як виняток можна допускати участь такого учасника в режимі відеоконференції зв'язку за допомогою інших засобів, при цьому треба звернути увагу на роз'яснення такому учаснику його процесуальних прав та обов'язків».

Отже, слід визнати безумовну прогресивність оновлених норм щодо відеоконференції у кримінальному провадженні, які детерміновані пандемією, війною, досвідом проваджень за іншими процесуальними кодексами та загальною

діджиталізацією суспільства та держави. Утім, залишилися не вирішеними питання стосовно вручення (направлення) пам'ятки про права та обов'язки свідку, потерпілому у разі, якщо вони допитуються в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів. Недоречним є і відсутність можливості допитати спеціаліста та експерта з використанням власних технічних засобів. Крім того, все ще потребує оновлення ст. 232 КПК України стосовно провадження у слідчого судді.

Список використаних джерел:

1. Глов'юк І. Дроздов О. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 1. С. 438-444. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/104>

2. Hloviuk Iryna, Zavtur Victor. Кримінальне провадження в Україні в режимі воєнного стану. The Challenges and Opportunities in Law. Ukrainian Case under the Conditions of War. Monograph, edited by Tomas Davulis, Ligita Gasparėnienė. Kraków 2023. P. 517-633. DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381388887.06>

Басиста І. В.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ПОКАЗАННЯ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ: ОКРЕМІ ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Сьогоднішня доповідь є особливо хвилюючою, так як вона присвячена світлій пам'яті Шановного Професора Василя Олександровича... Згадуючи наукові дискусії за Його участю першим, що приходить на думку – це неймовірне прагнення Василя Олександровича спонукати всіх нас до «чистоти процесуальної мови» та вжитку. У перебігу однієї із переписок Професор із притаманною лише йому харизмою та нотами доброти піджартовував над повсякчасним вживанням «покази» замість правильного «показання», із гумором вказуючи, що «покази знімають із лічильників» і вони не є джерелом доказів у кримінальному провадженні. Глибина розуміння Василем Олександровичем процесуальних проблем доказування, забезпечення захисту, умов, перебігу участі захисника у кримінальному провадженні та й всіх наявних інших кримінальних процесуальних дилем, з якими доводиться зустрічатися повсякчасно, а також Його праця, не покладаючи рук, над їх доктринальним вирішенням, дозволила Метру залишити для нас неоціненний інтелектуальний доктринальний процесуальний спадок у вигляді сотень наукових розвідок. Вони є і будуть ще для кількох поколінь правників гідним фундаментом для їх наукових розвідок.

Із такої пам'ятної ноти хочу розпочати цей аналіз, підкреслюючи, що не дивлячись на десятки дисертацій, сотні статей тощо, які так чи інакше стосуються показань, як джерела

доказів, все ж у практиці розслідування та судового розгляду невіршених, як і дискусійних складових вистачає. Нещодавно у ЛьвДУВС, вже у поточному 2024 році, захищено чергову дисертацію за цією проблематикою на тему: «Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції». Але ж, звісно, все ж таки, залишилася та частина з її аспектів щодо яких авторські підходи або ж відсутні, або надто вузькі (що властиво значній кількості таких рукописів).

Особисто для мене болючим залишається питання нівелювання вартісності показань, які отримуються на досудовому розслідуванні. У порівнянні із КПК 1960 року у чинному КПК України дещо змінено акценти у значимості та співвіднесенні не лише стадій, а й також підходи до тих фактичних даних, які отримуються у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, (про дізнавача, очевидно, законодавець забув) прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і які відповідно до частини 1 статті 84 КПК України є доказами. Про це вже й неодноразово йшлося у наукових розвідках [1, с. 82; 2, с. 153; 3, с. 161-173; 4, с. 117-126]. Так, на сьогодні у КПК унормовано, що «суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання, або отриманих у порядку, передбаченому статтею 225 КПК. Суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 КПК» (частина 4 статті 95 КПК України) [5].

Вже підкреслювалося [4, с. 117-126], що на шпальтах юридичних оглядів можемо ознайомитися із гідними науковими публікаціями, автори яких загалом схильні вважати, що нині досудове розслідування є менш важливою стадією кримінального провадження, а відповідно і довіра до його результатів ставиться під сумнів [1, с. 82], що, як на мене, є вельми дискусійним. Або ж, що «спрощення процесуального фіксування

показань під час досудового розслідування зумовлено, зокрема, тим, що вони не мають доказового значення в судовому розгляді, а тому й немає сенсу письмово їх фіксувати за умови фіксації технічними засобами (зрозуміло, якщо на цьому не наполягають учасники)» [2, с. 153] (у даному випадку мова ведеться про допит, який фіксується за допомогою технічних засобів, коли текст показань може не вноситися до відповідного протоколу допиту за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому (частина 2 статті 104 КПК України). Як видається, то мета законодавця у даному випадку мала б бути (і сподіваюся є) більш глобальною – процесуальна економія та приведення кримінальної процесуальної діяльності, серед іншого, у відповідність до такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження показань, речей і документів судом. Хоча й згоджуся, що законодавцем у чинному КПК України дещо нівельовано вартісність допиту на досудовому розслідуванні у порівнянні із КПК 1960 року (що має цілу низку негативних наслідків, як от: практики не приділяють належної уваги якості такого допиту, з'ясуванню всіх обставин у перебігу, обранню ефективної тактики тощо) та перенесено акценти на допити, які проводяться у суді. При цьому, варто розуміти, що отримані у перебігу допиту на досудовому розслідуванні відомості нерідко є вихідними даними для планування обшуків, оглядів, допитів інших учасників, слідчих експериментів, пред'явлень для впізнання та інших СРД і НСРД.

Із формулювання частини 1 статті 95 КПК України слідує, що лише у перебігу допиту можна здобути показання. Але у наукових публікаціях та на рівні дисертаційних досліджень зверталася увага, що показання отримуються також і в ході інших слідчих та судових дій. Згоджуся, що означена вище законодавча дефініція показань в кримінальному провадженні в якості їх іманентної ознаки включає процесуальний порядок їх отримання – в ході допиту [6, с. 166-167, висн. 3]. При цьому, враховуючи й інші положення чинного КПК України,

не можливо заперечити й той факт, що твердження учасника слідчої (розшукової) дії, які зроблені не лише під час допиту, а й під час проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо можуть розглядатися (принаймні наявні процесуальні та криміналістичні передумови для цього), як показання такого учасника слідчої (розшукової) дії у значенні статті 23 КПК України. Але ж при цьому необхідно й розуміти, що опоненти означеного підходу теж мають рацію, обґрунтовуючи свої переконання тим, що мета слідчого експерименту та експертизи є відмінними від допиту, тому й підміняти одну слідчу (розшукову) дію іншою не слід. При цьому, відповідно до положень частини 4 статті 95 КПК, при відсутності виняткових випадків, суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них. Тому суд повинен безпосередньо в ході відповідного допиту отримати усно показання, які б розкривали суть і зміст означених вище тверджень учасника слідчої (розшукової) дії, які зроблені під час допиту, проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо та дослідити їх. Варто застерегти, що у процесі такого дослідження показань судом слід розмежовувати його із дослідженням документів, адже при означеній діяльності суду жодним чином не виключається безпосереднє дослідження ним і документів (до яких, серед іншого, відповідно до пункту 3 частини 2 статті 99 КПК України належать й протоколи процесуальних дій та додатки до них...) [4, с.117-126].

Судовою практикою [7] також розставлено вірні «процесуальні наголоси» й на тому, що «показання, надані експерту в ході проведення судово-психіатричної експертизи, є недопустимим доказом, якщо особу не було попереджено про можливість відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання» [8]; обмеження сторони захисту у реалізації права на допит свідка безпосередньо під час судового розгляду, є істотним порушенням прав людини та основоположних свобод, а отже, підставою для визнання доказу недопустимим,

що зумовлює неможливість його покладення в основу обвинувального вироку [9]; використання показань свідка, який у подальшому набув статусу обвинуваченого чи підозрюваного, є порушенням права «на мовчання», а також порушенням права не свідчити проти себе, внаслідок чого такі докази мають бути визнані судом недопустимими [10; 11; 12; 13]; вчинення слідчим чи прокурором дій, спрямованих на отримання показань від свідка, щодо якого відсутні дані, що його буде визнано підозрюваним чи обвинуваченим у майбутньому, не вказують на недопустимість зазначених показань як доказів. Не вважаються недопустимим доказом пояснення свідка, надані під час слідчого експерименту, проведеного з метою відтворення обставин ДТП, якщо до проведення слідчого експерименту були відсутні дані про те, що саме ця особа винувата у порушенні правил дорожнього руху, а висновок експерта, яким було встановлено, що саме дії цієї особи призвели до настання суспільно небезпечних наслідків, передбачених у ч. 2 ст. 286 КК, був наданий після проведення слідчого експерименту [14] тощо.

Список використаних джерел:

1. Шумило М. Є. Досудові і судові докази у КПК України / Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. № 1. 2013. С. 82.
2. Шило О. Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні / Вісник кримінального судочинства. № 1/2015. С.153.
3. Басиста І.В. Чи є твердження учасника слідчої дії, які зроблені під час допиту, надання пояснень, проведення слідчого експерименту, проведення експертизи тощо показаннями такого учасника слідчої дії у значенні статті 23 Кримінального процесуального кодексу? Матеріали науково-практичного семінару «Напрями реформування кримінальної юстиції в Україні», 22 травня 2020 року. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2020. С. 161-173. http://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/biblioteka/nauk_konf/22_05_2020.pdf

4. Басиста І.В., Благута Р.І., Комісарчук Ю.А. Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 432 с. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/5086>

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Документ 4651-VI, редакція від 01.01.2024, підстава – 3509-IX, 3513-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

6. Рижий О.А. «Оцінка показань учасників кримінального провадження в суді першої інстанції». Дис. на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право. Львів: ЛьвДУВС. 221 с. https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/rigiy_d1.pdf

7. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо недопустимості доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини (рішення, внесені до ЄДРСР за період з 2018 року по жовтень 2020 року). https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogljad_KKS_VS.pdf

8. Постанова Верховного Суду від 26 квітня 2018 року у справі № 135/1530/16-к (провадження № 51-447км17). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73758522>

9. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 року у справі № 710/179/17 (провадження №51-7451км18). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82001773>

10. Постанова Верховного Суду від 16 липня 2019 року у справі № 1004/1464/12 (провадження № 51-466км18). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83272510>

11. Постанова Верховного Суду від 5 травня 2019 року у справі № 164/1457/16-к (провадження № 51-8008км18). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82261840>

12. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2019 року у справі № 295/13008/15-к (провадження № 51-8420км18). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84481760>

13. Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2019 року у справі № 753/20472/15-к (провадження № 51-3908км19). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85712238>

14. Постанова Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 345/522/16-к (провадження № 51-2869км18). <http://reyestr.court.gov.ua/Review/92363757>

Гринюк В. О.,

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОПРОЄКТУ № 10440 ВІД 29 СІЧНЯ 2024 РОКУ

В умовах сьогодення в кримінальному процесі актуальними залишаються питання діяльності Бюро економічної безпеки України» (далі – БЕБ), про що свідчить відповідна законопроектна робота. Поряд із законопроектом щодо інституційних змін щодо органів БЕБ [1], в контексті кримінально-процесуальних питань є проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України № 10440 від 29 січня 2024 року [2]. На сьогодні існує запит суспільства щодо ліквідації таких негативних явищ, як тиск на бізнес, використання інститутів кримінального процесу для незаконної конкуренції тощо. Особливо зазначене питання актуалізується в умовах воєнного стану, оскільки такі негативні прояви обурюють суспільство та знищують підприємницьку діяльність в непростих умовах сьогодення. Саме тому Указом Президента України введено в дію рішення Ради національної безпеки та оборони України від 23 січня 2024 року «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану».

Законопроектом пропонується внести зміни до КПК України та інших законодавчих актів з метою удосконалення процесуальних аспектів діяльності БЕБ, зокрема, в частині, що стосуються виконання ухвал слідчого судді, суду про тимчасовий доступ до речей і документів та про обшук житла чи іншого іншого володіння особи, а також підслідності окремих кримінальних правопорушень.

У запропонованому проекті пропонується доповнити ч. 4 ст. 41 КПК України положеннями щодо уточнення суб'єктів виконання письмових доручень на проведення слідчих (розшукових) дій виключно підрозділами детективів або оперативно-технічними підрозділами БЕБ. Таке уточнення є слушним. Однак, абз. 2 ч. 4 ст. 41 КПК України містить норму, яка зазначене уточнення зводить нанівець. В зазначеному абзаці містяться оціночні поняття («у разі наявності об'єктивних обставин...»), що фактично дозволяє норму, що передбачена в абз. 1 ч. 4 ст. 41 КПК України зробити декларацією. Окрім того, є незрозумілим, чому таке письмове доручення може бути надано тільки оперативному підрозділу іншого органу досудового розслідування, а не будь-якому оперативному підрозділу, перелік яких зазначено в ч. 1 ст. 41 КПК України. Також запропоноване нормативне доповнення, що міститься в абз. 2 ч. 4 ст. 41 КПК України, передбачає, якщо письмове доручення на проведення слідчих (розшукових) дій адресовано оперативному підрозділу іншого органу досудового розслідування, то під час проведення такої слідчої (розшукової) дії обов'язково присутній детектив БЕБ. Виходячи із зазначеного положення виникає просте логічне запитання: чому детектив самостійно не може провести таку слідчу (розшукову) дію? яке функціональне призначення детектива у такому разі (не проводить, але є спостерігачем, статистом)?

Проектом передбачається доповнити ст. 165 КПК України ч. ч. 5, 6, в яких передбачити участь під час виконання ухвал слідчого судді про тимчасовий доступ до речей і документів представника Ради бізнес-омбудсмена. Участь зазначеного

представника також передбачається під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи. Участь зазначених представників бізнесу під час проведення таких процесуальних дій суперечить призначенню та завданням інституту бізнес-омбудсмена, а відсутність у них знань з кримінального процесу фактично перетворює їх у спостерігачів.

Запровадження участі представника Ради бізнес-омбудсмена у кримінальному процесі потребує значних фінансових витрат для такого представництва. Його правовий статус із запропонованого законопроекта є невизначеним, не регламентований Главою 3 КПК України. Зазначене в законопроекті положення, що представник Ради бізнес-омбудсмена користується правами і виконує обов'язки для представника юридичної особи є некоректним з огляду на наступне. По-перше, в ст. 64¹ КПК України регламентовано правовий статус представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а не представника юридичної особи (представництво юридичної особи у кримінальному провадженні забезпечується інститутом адвокатури). По-друге, за своїм функціональним призначенням представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на доктринальному рівні відноситься до сторони захисту. У випадку надання прав та обов'язків представнику Ради бізнес-омбудсмена в тому обсязі, як і для представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, втрачається суть та призначення існування та функціонування самої Ради бізнес-омбудсмена. Зокрема відповідно до Положення «Про Раду бізнес-омбудсмена», яке затверджено постановою КМУ від 26.11.2014 року № 691, Рада бізнес-омбудсмена є постійно діючим консультативно-дорадчим органом КМУ, який створено з метою сприяння прозорості діяльності органів державної влади, суб'єктів господарювання, що належить до сфери їх управління, запобігання корупційним діям та/або іншим порушенням законних інтересів суб'єктів підприємництва. Таким чином, на нашу думку, сама участь представника Ради бізнес-омбудсмена під

час проведення обшуків і тимчасового доступу до речей і документів у суб'єктів підприємництва не забезпечить гарантії прав та законних інтересів інших учасників кримінального провадження. В цьому контексті необхідно приймати зміни до КПК України, які спрямовані на вдосконалення процедури обшуку, тимчасового доступу не тільки у суб'єктів підприємництва, а й у будь-якої фізичної особи (наприклад, заборона вилучення технічних пристроїв для обробки та зберігання інформації в електронному вигляді, надання права фіксації ходу обшуку особи, в якій він проводиться, вдосконалення процедури тимчасового вилучення майна та його наступний арешт, процедура змагальності під час розгляду клопотання слідчим суддею тощо).

Пропонується абз. 2 ч. 4 ст. 214 КПК України доповнити положеннями щодо заборони внесення відомостей до ЄРДР іншою службовою особою, уповноваженою на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в органі досудового розслідування, якщо така заява чи повідомлення про кримінальне правопорушення віднесене до підслідності БЕБ. Тобто запроваджується принцип реєстрації заяв чи повідомлень про вчинення кримінального правопорушення економічного характеру будь-якою уповноваженою особою, а внесення відомостей до ЄРДР про таке правопорушення лише уповноваженими особами органів БЕБ. Зазначене зволікання з внесенням відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР є неприпустимим, оскільки не спрямоване на оперативність кримінального провадження та може призводити до втрати доказової інформації на початковому етапі досудового розслідування.

Законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», виключивши Національну поліцію України та Службу безпеки України з переліку органів, які мають право давати доручення органам державного фінансового контролю для проведення позапланової виїзної перевірки.

Натомість таке право залишається за НАБУ та БЕБ. Зазначений законодавчий акт в контексті призначення ревізій є суперечливим та містить положення, які не узгоджуються з нормами КПК України, що має наслідком неоднозначну судову практику призначення ревізій у кримінальному провадженні. Згідно чинного КПК України до повноважень слідчого, дізнавача чи прокурора не віднесено право призначати ревізії. Аналогічне положення стосується і можливість призначення перевірок відповідно до Податкового кодексу України. Проте, чинними положеннями КПК України не передбачено розгляд слідчим суддею клопотання слідчого, дізнавача чи прокурора про призначення чи проведення перевірок та ревізій, не містить чинне процесуальне законодавство вимог щодо змісту такого клопотання, порядку його розгляду та прийняття слідчим суддею судового рішення із зазначених питань. Все це уможливорює зробити висновок про те, що без детальної регламентації порядку призначення ревізій у кримінальному провадженні неможливо забезпечити дотримання прав та законних інтересів окремих учасників кримінального провадження. Тому, на нашу думку, відповідні положення Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» в частині можливості призначення ревізій повинні бути виключені взагалі без уточнення будь-якого органу досудового розслідування.

Підсумовуючи викладене, можемо зробити такий узагальнюючий висновок, що ряд положень проєкту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» № 10 440 від 29 січня 2024 року потребують доопрацювання у контексті усунення його суперечностей з метою забезпечення належної правової процедури у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» щодо удосконалення роботи бюро» від 29 січня 2024 року №10439. URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/5c7d0f77-510c-421e-90a3-d2c7de5b93d6>;

2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення роботи Бюро економічної безпеки України» № 10 440 від 29 січня 2024 року URL:<blob:https://itd.rada.gov.ua/baa36d70-b127-4ac5-ae7b-99bd4f3baae7>.

Лук'янчиков Є. Д.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права*

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Лук'янчиков Б. Є.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права*

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

Микитенко О. Б.,

магістр за спеціальністю 081 Право

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО УЧАСТІ ПОНЯТИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ*

Незважаючи на глибоке історичне коріння інституту залучення громадськості до участі (присутності) у проведенні слідчих дій дискусії навколо нього не припиняються. З аналізу опрацьованих наукових джерел можна виділити два бачення щодо інституту понятих у кримінальному провадженні. Одні науковці вважають, що інститут понятих себе зжив і потребує повного реформування. Законність діяльності слідчого і його компетентність, зазначає Г. К. Тетерятник, не повинна викликати сумнівів у інших учасників кримінального судочинства [1, с. 320]. Звичайно, дана думка заслуговує на підтримку і, можливо дійсно, прийде час, коли рівень довіри до слідчих органів буде незаперечним серед пересічних громадян Укра-

---

* Тези доповіді підготовлено на виконання проекту «Право та економіка: взаємозв'язок в умовах цифровізації та європеїзації» (реєстр. номер 0123U100816)

їни. Сьогодні до такого висновку слід підходити обережно з погляду на рівень довіри опитаних громадян до суддів, який становить менше 2% [2].

Мабуть саме тому друга група науковців висловлюється за збереження інституту понятих та обґрунтовують пропозиції щодо його подальшого унормування та удосконалення. Так, А. А. Кріпак розглядає цей інститут як спосіб забезпечення захисту прав і свобод людини [3, с. 51], а В. М. Тертишник вбачає його мету у створенні необхідних умов для об'єктивного та правильного провадження слідчих дій, засвідчення та закріплення доказів [4, с. 250].

Можливість створення понятими належних умов для об'єктивного та правильного провадження слідчих дій викликає певні сумніви. Понятими запрошують сторонніх осіб, які не володіють знаннями про порядок підготовки і проведення слідчих дій. Навіть за наявності у них такого бажання, навряд чи вони можуть оцінити відповідність дій слідчого вимогам норм КПК до порядку проведення таких дій. Поняті, присутні при провадженні слідчої дії засвідчують своїми підписами відповідність записів у протоколі виконаним діям. Під час судового розгляду ці особи можуть бути допитані як свідки того, як провадилася слідча дія.

Аналіз норм чинного КПК України свідчить, що законодавець відносить понятого до учасників кримінального процесу проте самостійної статті, як це було в КПК 1960 року, не виокремлює. Права та обов'язки понятих чітко не визначені. В частині 7 ст. 223 КПК зазначається, що понятими не можуть бути потерпілий, родичі підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівники правоохоронних органів, а також особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Яким вимогам мають відповідати особи, яких запрошують бути понятими, або до якого кола вони могли належати законодавець не визначає, як це було зазначено в ст. 109 Статуту кримінального судочинства 1864 року. Понятими запрошувались переважно хазяї будинків, крамниць, промислових і

торгівельних закладів або ж їх управителі та повірені, а також волосні і сільські посадові особи та церковні старости (ст. 109 СКС).

Сьогодні понятими запрошують сторонніх осіб, а тому не завжди у слідчого є можливість перевірити, чи не відносяться вони до кола тих, хто не може бути понятим у конкретному кримінальному провадженні. Практикою розроблено декілька рекомендацій до підбору понять. Одні науковці пропонують, щоб такий перелік визначався органами місцевої влади, як це відбувається щодо присяжних, і слідчий буде вибирати осіб з цього переліку для участі в конкретній слідчій дії. Інші пропонують запрошувати понятими студентів юридичних факультетів, які певною мірою вже знайомі з відповідними нормами КПК, а участь в слідчих діях буде корисною практикою.

У такому разі, зазначають треті у кримінальному провадженні з'являються, так звані, «штатні», «професійні» поняті, що може сприяти фальшуванню доказів і пропонують запровадити Державний реєстр понять, щоб особа протягом року могла запрошуватися понятим не більше як два рази [5, с. 66-69].

Пропозиції, дійсно, привертають увагу але потребують подальшого опрацювання та з'ясування думки практиків. Досудове розслідування має ситуаційний характер. Підбір понять, особливо за наявності часу необхідного для підготовки до слідчої дії має важливе значення і цим не слід нехтувати. У подальшому, під час допиту в суді понятій може повідомити, що в момент, коли знайшли шукані об'єкти відволікся на щось, його запросили понятим після святкування дня народження і він не міг бути зосередженим тощо. Це є доброю підставою для визнання результату цієї слідчої дії недопустимим доказом. Щодо обмеження особи брати участь понятим у слідчих діях слід керуватися роз'ясненнями Першої судової палати ККС ВС, в яких зазначається, що сам по собі факт участі того ж понятого у проведенні різних слідчих дій не може свідчити про його зацікавленість, а стороною захисту не наведено будь-

яких інших обставин, які могли викликати сумнів у неупередженості вказаних понять [6].

На завершення слід зазначити, що віднесення поняття до учасників кримінального провадження має знайти відображення у відповідному підрозділі КПК, який присвячено визначенню та нормативному врегулюванню правового статусу інших учасників кримінального провадження. В самостійній нормі має бути сформульовано поняття цього учасника процесу, визначено його процесуальний статус, з формулюванням його прав і обов'язків, а також вимоги до осіб, які можуть бути понятими та перелік осіб, які не можуть бути понятими у кримінальному провадженні, право відводу і самовідводу від участі в процесуальній дії. Спостерігаючи за діями учасників слідчої дії та присутніх під час її проведення осіб, поняті мають право робити заяви та зауваження з приводу її проведення, які підлягають обов'язковому занесенню до протоколу; знайомитися із змістом складеного протоколу; подавати скарги на дії (бездіяльність) і рішення дізнавача, слідчого, прокурора, що обмежують його права. Понятий не вправі ухилятися від явки за викликом дізнавача, слідчого або в суд, а також розголошувати дані досудового провадження, якщо був попереджений у встановленому порядку. За розголошення даних досудового розслідування понятій несе відповідальність відповідно до ст. 387 КК України.

Список використаних джерел:

1. Тетерятник Г. К. Поняті як учасники слідчих дій. *Криміналістичні та процесуальні проблеми, що виникають під час проведення слідчих дій*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 лист. 2006 р.). Донецьк: ООО Норд Комп'ютер, 2006. С. 317-320.

2. Чижик Г. Чому судам досі довіряють лише 1.7% українців, і що з цим робити. *Українська правда*. 11 січня 2021. <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/01/11/7279542/> (Дата звернення 5.03.2024 р.)

3. Кріпак А. А. Кримінально-процесуальний інститут понять, як спосіб забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина у кримінальному провадженні України. *Актуальні проблеми прав*

людини, яка перебуває в конфлікті зі законом, крізь призму правових реформ: зб. матеріалів V міжнар.наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ: ФОП Кандиба Т.П., 2017. С. 51-53.

4. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. 7-ме вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2017. 840 с.

5. Баулін О. В. Актуальні питання інституту понять в Україні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали Всеукр. наук.- практич. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 66-69.

6. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 23.05.2023 у справі № 712/12004/21 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111192739> (Дата звернення 5.03.2024 р.)

Кучма О. Л.,

доктор юридичних наук,

професор кафедри трудового права та

права соціального забезпечення

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПІВВІДНОШЕННЯ НОРМ КПК УКРАЇНИ ТА ЦПК УКРАЇНИ У ЧАСТИНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ РОБОТОДАВЦЯ В СУДІ

Відповідно до статті 128 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПКУ) особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Цивільний позов у кримінальному провадженні розглядається судом за правилами, встановленими цим Кодексом. Якщо процесуальні відносини, що виникли у зв'язку з цивільним позовом, цим Кодексом не врегульовані, до них застосовуються норми Цивільного процесуального кодексу України за умови, що вони не суперечать засадам кримінального судочинства [1].

Відповідно до статті 1172 Цивільного кодексу України юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків [2].

Таким чином, якщо обвинувачений заподіяв шкоду при вчиненні злочину під час виконання ним своїх трудових

обов'язків, то у потерпілого є право вибору: або пред'явити до роботодавця обвинуваченого цивільний позов в порядку цивільного судочинства, або пред'явити до роботодавця обвинуваченого цивільний позов у кримінальному провадженні.

На практиці інколи виникають дискусії щодо того, нормами якого з процесуальних кодексів слід керуватися при вирішенні питання: чи має право юрист роботодавця (не адвокат) представляти інтереси цивільного відповідача-роботодавця у кримінальному провадженні на підставі довіреності.

Відповідно до статті 60 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПКУ) під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 цього Кодексу [3].

Статтями 63 та 64¹ КПКУ визначено, що представником цивільного відповідача-юридичної особи може бути особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником; керівник чи інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю – у випадку, якщо цивільним позивачем, цивільним відповідачем є юридична особа [1].

Деякі судді тлумачать чинне законодавство так, що оскільки до КПКУ не вносились зміни в частині представництва, після внесення змін до Конституції України (доповнення статтею 131² та підпунктом 11 пункту 16¹ Розділу XV «Перехідні положення» Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року №1401-УІІІ), то зазначені норми Конституції України мають пріоритет у застосуванні, тому положення частини першої статті 63 КПКУ в частині можливості бути представником юридичної особи – цивільного відповідача – працівника юридичної особи за довіреністю не можуть бути застосовані як такі, що прямо суперечать зазначеним положенням Конституції України.

Така позиція є досить дискусійною з огляду не те, що відповідно до згаданих змін до Конституції України, зокрема, частини четвертої статті 131² законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена [4].

При цьому, визначення малозначних спорів (малозначних справ) у КПКУ відсутнє, а у ЦПКУ визначено, як і право супроводжувати малозначні справи представником на підставі довіреності, тобто процесуальні відносини, які виникли у зв'язку з цивільним позовом у малозначному спорі не врегульовані КПКУ, тому мають застосовуватися відповідні норми ЦПКУ.

Обмеження роботодавця у праві бути представленим у судовому процесі юристом на підставі довіреності у малозначній справі тільки тому, що цивільний позов пред'явлено у кримінальному провадженні, а не цивільному (крім того, що є досить спірним з огляду на відповідність законодавству) робить роботодавця заручником волевиявлення потерпілої особи у праві вибору судового захисту.

Для уникнення подальших спорів з цього питання доцільно встановити у КПКУ відсилочну норму до ЦПКУ щодо представництва цивільних позивачів та цивільних відповідачів у кримінальному провадженні, що дозволить без зайвих дискусій забезпечити рівні можливості цим суб'єктам в даній частині незалежно від того, у якому провадженні (кримінальному чи цивільному) буде розглядатися цивільний спір.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13 квітня 2012 р. №4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення 16.03.2024).
2. Цивільний кодекс України : Закон від 16 січня 2003 р. №435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5490> (дата звернення 16.03.2024).

3. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18 березня 2004 р. №1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6471> (дата звернення 16.03.2024)

4. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. №254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 16.03.2024)

Боржецька Н. Л.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка*

*Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»*

ОСОБЛИВІ ПОРЯДКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) в розділі VI визначає особливі порядки кримінального провадження в цілому, правила яких стосуються переважно, хоч і не завжди [1, с. 303-313], різних його стадій, а в главі 30 розділу IV – особливі порядки провадження саме в суді першої інстанції [2].

Не вдаючись до питання про доцільність диференціації кримінальної процесуальної форми, адже цьому питанню попередньо іншими авторами було присвячено дуже багато уваги [напр., 3, 4], хотілося б зосередитись на таких окремих моментах.

1. Щодо визначення поняття.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає поняття «особливий» наступним чином: «1. Який чимось вирізняється з-поміж інших, не такий, як інші, не схожий на інші; незвичайний, винятковий. // Характерний лише для певного предмета, явища, певної особи і т. ін.; своєрідний, специфічний. // Який відзначається більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву. 2. Який має спеціальне завдання, призначення. ...» [5, с. 685]. Поняття «порядок», серед інших значень, має і такі: «... 2. Стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.;

упорядкованість, лад. ... // Злагодженість, узгодженість у діях, організованість. // Додержання правил, норм поведінки де-небудь; дисципліна. ... // Чинні де-небудь закони, правила; норми громадської поведінки і т. ін. // Місцеві звичаї, обряди і т. ін. 4. Певна послідовність, черговість чого-небудь. ... 5. *чого і з означ., перен.* Спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь. // в оруд. в. одн. або з прийм. «в» («у») та означ. Спосіб розміщення, розташування чогось.» [5, с. 888].

Таким чином, з урахуванням норм кримінального процесуального закону, що регулюють різні особливі порядки у кримінальному провадженні, поняття особливих порядків кримінального провадження (і кожного із них окремо) можна визначити як передбачену законодавцем сукупність специфічних, в тій чи іншій мірі відмінних від загальних, правил здійснення кримінального провадження на декількох чи окремих стадіях кримінального процесу, що реалізуються за наявності для цього передбачених кримінальним процесуальним законом умов та підстав.

2. Розуміння сутності особливих порядків кримінального провадження пов'язане, перш за все, із з'ясуванням критеріїв / підстав [3, с. 244] для розмежування загального та особливих порядків. Критерії віднесення певного порядку кримінального провадження до особливого визначає законодавець, формуюючи відповідні норми права. В доктрині кримінального процесу такі критерії неодноразово піддавались не лише перерахунку, але й систематизації, класифікації, переосмисленню їх співвідношення з іншими подібними поняттями [напр.: 1, с. 18-19; 3, с. 244-277; 4, с. 36-48, 67-68, 182-183 та ін.; 6, с. 577; 7, с. 6;], а тому не вбачається необхідним тут їх перераховувати, але існує потреба наголосити на тому, що, як видається, законодавець не завжди послідовний у вирішенні питання про віднесення певної процедури до загального чи особливого порядку кримінального провадження. В цілому можна погодитись із твердженням про те, що «на жаль, законодавець системно та комплексно не розмістив в одному

розділі КПК всі порядки кримінального провадження, яким притаманна ознака особливого порядку, що створює складності, щоправда, більше доктринального характеру, та майже не позначається на правозастосовній практиці» [1, с. 22]. Проте чіткіше розмежування законодавцем норм, що визначають загальний порядок та особливості, сприяло б зручності правозастосування і мінімізувало б помилки під час вирішення питання про те, що охоплюється загальним порядком, де і коли застосовувати особливі, застосування яких із них доповнює, а яких – виключає можливість застосування певних загальних норм. Це, в першу чергу, стосується тих особливих порядків, які не виділені в окремі глави КПК України, а регламентуються окремими нормами в межах так би мовити загального порядку. А, отже, сприяло б більш чіткому і правильному вирішенню питання про можливість / неможливість комбінації певних особливих порядків в межах конкретного кримінального провадження, що, до речі, може бути предметом окремого дослідження і вже було таким в контексті окремих питань [4, с. 48]. Тому розмежування загального і особливих порядків не позбавлене певного практичного значення. Про практичне значення врахування унікальності, специфічних рис особливих порядків згадує також В. В. Навроцька [7, с. 6-7].

2.1. Абз. 5 ч. 4 ст. 284 КПК України передбачає, що «закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України, здійснюється прокурором, якщо підозрюваний проти цього не заперечує. За відсутності згоди підозрюваного кримінальне провадження продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК України, з урахуванням особливостей, визначених главою 36¹ КПК України» [2]. Абз. 5 ч. 7 ст. 284 КПК України вказує, що «ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 4¹ ч. 1 або пунктом 1² ч. 2 ст. 284 КПК України, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених статтею 479² КПК України.» [2]. Таким чином, законодавець зауважує, що у випадку декриміналізації діяння подальші дії у цьому

кримінальному провадженні повинні відбуватися з урахуванням правил особливого порядку кримінального провадження, передбаченого главою 361 КПК України, за винятком випадків, коли є можливість закрити кримінальне провадження прокурором на стадії досудового розслідування за пунктом 4¹ ч. 1 ст. 284 КПК України.

Натомість абз. 6 ч. 4 ст. 284 КПК України вказує, що «постанова про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 ч. 1 ст. 284, приймається прокурором з урахуванням особливостей, визначених ч. 10 ст. 284 КПК України.» [2]. А абз. 4 ч. 7 ст. 284 КПК України передбачає, що «ухвала про закриття кримінального провадження з підстави, передбаченої пунктом 5 ч. 1 ст. 284, постановляється судом з урахуванням особливостей, визначених ч. 10 ст. 284 КПК України.» [2]. Таким чином, специфіка реалізації подальших дій у кримінальному провадженні у разі настання смерті підозрюваного, обвинуваченого, особи, стосовно якої було зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але якій не було повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, не віднесена законодавцем до особливого порядку кримінального провадження.

Такий підхід є дещо суперечливим. При цьому варто зауважити, що в межах цієї публікації не ставиться мета проаналізувати доречність законодавчого регулювання цих порядків саме в тому вигляді, який передбачений чинним законодавством, адже це предмет окремих досліджень.

2.2. Не віднесення структурно законодавцем процесуального порядку звільнення від кримінальної відповідальності до категорії особливих порядків також видається неоднозначним, зокрема і з огляду на формулювання щонайменше таких норм: ч. 3 ст. 285, ч. ч. 1, 4 ст. 288 та ч. 3 ст. 289 КПК України, які в цілому відображають тезу про те, що порядок звільнення від кримінальної відповідальності має певні особливості в порівнянні із загальним, і в частині цих особливостей – відмінний від загального. На що звертав увагу в своїх лекціях

проф. В. О. Попелюшко. Про деякий аспект диференціації в контексті звільнення від кримінальної відповідальності згадує у своїй роботі І. В. Оборонова [4, с. 21, 36, 39, 67].

2.3. Видається, що небезпідставно до особливих порядків пропонують відносити, наприклад, особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану (розділу IX¹ КПК України), спеціальне досудове розслідування кримінальних правопорушень (глава 24¹ КПК України), спеціальне судове провадження (ч. 3 ст. 323 КПК України) [1, с. 22-23, 172-205, 263-301; 3, с. 261-263, 276, 277; 4, с. 31, 47, 65, 164-179, 181, 183-184, 192; 6, с. 579; 8, с. 257]. Адже поняття «режим» тлумачиться в словниках, зокрема, як «... 2. Точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку і т. ін. ... 3. Система заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети. ... 4. Певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чого-небудь. ... » [5, с. 1021], «... 2. Встановлений національними законодавствами і нормами міжнародного права порядок у суспільних відносинах ...» [9, с. 267]. А визначення поняття «спеціальний» по суті синонімічне поняттю «особливий»: «спеціальний – 1. Призначений виключно для кого-, чого-небудь; який має особливе призначення. ... // Який чимсь відрізняється з-поміж інших; не такий, як інші; особливий. // рідко. Який відзначається більшою, ніж звичайно, мірою свого вияву. ...» [5, с. 1168].

2.4. Вбачається, що до особливих порядків, щоправда судового розгляду, який має наслідки при перегляді судових рішень, варто віднести і порядок, передбачений ч. ч. 3, 4 ст. 349 КПК України. Хоча не всі науковці, практики погоджуються з таким твердженням [4, с. 82]. В. М. Трофименко згадує про «... проведення скороченого судового розгляду як його диференційованого порядку...» [3, с. 245]. Аналог порядку, який нині передбачений ч. ч. 3, 4 ст. 349 КПК України, з моменту появи у 2001 році отримав багато назв у доктрині та практиці кримінального процесу, які використовуються й нині стосовно ч. ч. 3, 4 ст. 349 КПК України. В. О. Попелюшком він означував-

ся, зокрема, «спрощеною процедурою судового розгляду» [10, с. 26, 27], «спрощеним порядком судового розгляду кримінальних справ» [11, с. 61], «спрощеною процедурою правосуддя» [11, с. 116], «спрощеною процедурою вирішення кримінальних справ» [11, с. 119].

Таким чином, в силу певної непослідовності законодавця, визначення сутності існуючих на декількох чи окремії стадії кримінального провадження особливих порядків потребує глибинного, системного аналізу норм кримінального процесуального закону, що розміщені в різних структурних частинах КПК України.

Список використаних джерел:

1. Особливі порядки кримінального провадження : підручник / [О. В. Капліна, О. І. Марочкін, М. І. Демура та ін.] ; за ред. О. В. Капліної ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 366 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

3. Трофименко В. М. Теоретичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві : монографія. Х. : ТОВ «Оберіг», 2016. 304 с.

4. Оборонова І. В. Диференціація кримінального провадження в суді першої інстанції : дис. на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії : спеціальність 081 Право, галузь знань Право. Хмельницький, 2023. 250 с. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/users/user161/%D0%9E%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0/diss%20%D0%9E%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf>

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

6. Торбас О. О. Особливі порядки кримінального провадження. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 19 : Кримінальний процес, судоустрій, прокуратура та адвокатура / редкол. : В. Т. Нор (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. С. 577-580.

7. Навроцька В. В. Особливі порядки кримінального провадження : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 169 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/4266>

8. Демура М. Аналіз правових позицій Верховного Суду щодо регламентації особливих порядків кримінального провадження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 256-260. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/06/1_ua/%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82_%D0%9D%D0%92_1-2022-256-260.pdf

9. Касяненко Ю. Я. Режим. *Юридична енциклопедія*. Т. 5. П – С. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. С. 267.

10. Попелюшко В. О. Мала судова реформа та захист прав громадян. Навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 236 с.

11. Попелюшко В. О. Проблеми кримінального процесу та захисту у кримінальній справі : Збірник наукових статей / Укладач: С. В. Аврамишин. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2008. 400 с.

Бедрій М. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПРАВОВИХ КОНЦЕПЦІЙ НА ЗАКОНОДАВСТВО

Важливим критерієм оцінки правової концепції, розробленої та запропонованої представником (кількома представниками) юридичної науки та практики, є можливість її впливу на правотворення та правозастосування. Досягнути цього результату, безперечно, складно, і далеко не кожна правова концепція на це здатна. Ті ж, яким це вдається, часто еволюціонують і змінюються, пристосовуючись до політичних компромісів, вимог юридичної техніки та суспільних потреб. Відтак, значний науковий інтерес викликає питання особливостей впливу правових концепцій на законодавство.

Насамперед варто наголосити на тому, що визнані правові концепції стають частиною правової (юридичної) доктрини, яка, безперечно, впливає на законопроектну роботу. Представники народу в органі законодавчої влади не завжди є вченими чи мають юридичну освіту, але у своїй діяльності вони зрівноважують (принаймні, повинні це робити) суспільні запити й інтереси політичних груп з позиціями, пропозиціями та розробками наукових, практичних і експертних середовищ. Правники беруть участь у законодавчому процесі як радники та консультанти, будучи знавцями сфери, яку вони глибоко вивчають. Крім того, юристів часто залучають у якості учасників робочих груп, що формуються профільними комітетами на

стадії розгляду законопроектів Верховною Радою України [1, с. 56].

До форм впливу правової доктрини (а з нею і правових концепцій) на правотворчість відносять наступні:

- розробка понятійно-категоріального апарату, юридичної техніки, що є основою правотворчості; формування правової свідомості суб'єктів правотворення;
- безпосередня розробка науковцями-правниками проектів нормативно-правових актів; проведення наукових правових експертиз проектів нормативно-правових актів;
- участь науковців-правників у процесі розгляду й обговорення проектів нормативно-правових актів;
- обґрунтування необхідності створення правової норми науковими дослідженнями відповідної проблеми;
- безпосереднє посилання на положення правової доктрини (у тому числі на конкретну наукову працю) у проекті закону [2, с. 163].

Варто зауважити, що перед потраплянням у законодавчі тексти правова концепція часто проходить через сито різноманітних суспільно-політичних компромісів. Інколи вона змінюється до непізнаваності чи втрачає свій первинний зміст. Наприклад, у суді присяжних, визначеному в Кримінальному процесуальному кодексі України, важко виявити обриси жодної з класичних або хоча б відомих концепцій цього інституту [3].

Визнана правова концепція може бути покладена в основу документу (нормативно-правового акту чи договору), частково врахована або ж із неї може бути запозичене певне положення правотворцями. У такий спосіб вона детермінує зміст усіх чи окремих положень закону (в тому числі конституції чи кодексу), міжнародного договору, підзаконного нормативно-правового акту, інтерпретаційного акту органу конституційної юрисдикції, судового чи адміністративного рішення тощо.

Науково-практична правова концепція здатна визначити концепцію нормативно-правового акту, а відтак і проект закону. Однак переважає вузький вплив на законодавчий текст – концепція зумовлює зміст конкретної статті, групи статей, розділу документа тощо. Авторитетні правові концепції мають здатність трансформуватися у принципи, а відтак пронизувати весь нормативно-правовий акт або договір. Такими принципами, що мають виразне доктринальне походження, є верховенство права, народний суверенітет, гуманізм, пропорційність, децентралізація та ін.

Інтегруючи положення правової концепції в нормативно-правову базу, законодавець має на меті вирішити суспільні проблеми за допомогою засобів, запропонованих юридичною доктриною. Вказаним чином він не тільки констатує у відповідних статтях наявний стан правовідносин, але і здійснює свій вплив стосовно нього – усвідомлений, обґрунтований і продуманий. Це дає значну надію на досягнення позитивного очікуваного результату – покращення якості суспільних відносин. Водночас завжди існує ризик того, що юридична наука разом з правотворцями опиняться з однієї сторони барикад, а суспільство з іншого. Причини такого протистояння можуть бути різні – від практичної непридатності, несвоєчасності чи нереалістичності правової концепції (а відтак відповідних положень нормативно-правового акту чи договору) до неготовності або незрілості суспільства для розуміння та виконання вказівок законодавця, заснованих на доктринальних положеннях.

Таким чином, витворені юридичною думкою правові концепції мають вплив на законодавство. Це стосується не усіх існуючих концепцій, а лише визнаних, які дають виразну відповідь на актуальні суспільні запити. Вказаний вплив може бути різним – мінімальним, обмеженим, частковим або значним. Науково-практична концепція має перспективу стати основою для концепції нормативно-правового акту чи договору. Такі тенденції варто оцінити як позитивні, оскільки

законодавцям доцільно звертатися до напрацювань юриспруденції заради покращення стану нормативно-правової бази.

Список використаних джерел:

1. Шевченко А. Є. Карамаліта М. В. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3 (36). С. 52–57.

2. Мочульська М. Є., Семків В. О. *Правова доктрина в континентальній правовій системі*. Львів: Світ, 2015. 432 с.

3. Біла А. Суд присяжних: ілюзорне марення чи реальне існування? URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/sud-prisyazhnih-ilyuzorne-marennya-chi-realne-isnuvannya.html>.

Дільна З. Ф.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Інституту права

Львівського державного університету внутрішніх справ

НЕПРАВДИВІ ПОКАЗИ ПОТЕРПІЛОГО: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Показання потерпілого виправдано вважаються важливим джерелом інформації про подію кримінального правопорушення, адже саме він, як ніхто інший з учасників кримінального провадження зацікавлений у встановленні істини та притягнення до відповідальності винуватих осіб і мав би всебічно сприяти розслідуванню. Так, як показання осіб є важливим джерелом доказів, тому особи, які ведуть досудове розслідування повинні приділяти допиту потерпілих великої уваги. Однак звичайно, що дані про потерпілого і інформація від нього можуть бути використані і при проведенні інших слідчих (розшукових) дій.

Зазвичай на покази потерпілого можуть впливати як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. І лише при умові, що слідчий орієнтується у закономірностях психіки особи під час формування показань, а також знає особливості їх відтворення може бути досягнуто ефективного результату спілкування. В ході давання показань, в особи потерпілого відбувається складний психічний процес відтворення раніше сприйнятої та збереженої інформації. Складність такого процесу полягає в тому, що задіюються процеси мислення, пам'яті, емоції. Власне якраз пам'ять та емоції найбільше впливають на формування показань.

Запам'ятовування є активним процесом, коли на основі відчуття та сприйняття, мислення, уваги та уяви в головному мозку закріплюються певні образи. Якщо говорити про потерпілого, то як правило він запам'ятовує події цілеспрямовано та осмислено, однак, є фактори, які впливають на успішність процесу запам'ятовування і до них відносять як стан (фізичний та емоційний), в якому перебував потерпілий в момент сприйняття події, так і вік потерпілого.

В ході допиту потерпілого, слід створити максимально комфортну та адаптивну обстановку для полегшення відтворення інформації про подію, яка мала місце. Важливо, щоб потерпілий розумів значимість своїх свідчень, адже саме це буде першим кроком до спонукання говорити і давати саме правдиву інформацію.

Надважливе значення має встановлення психологічного контакту. Щоб такий контакт був найбільш ефективним, важливо приділити увагу вивченню особистості самого потерпілого шляхом бесіди з ним на вільну тему, спостереження за ним, проведення психологічної експертизи тощо. Вважається тактично правильним застосування методу вільної розповіді, не перериваючи допитуваного питаннями. Як правило, допит проводиться за місцем проведення досудового слідства, однак за необхідності слідчий може провести його в місці перебування допитуваного. Під час допиту потерпілого поза місцем проведення досудового слідства в протоколі допиту необхідно вказати причину вибору цього місця його проведення. Зокрема, якщо особа перебуває у тяжкому стані, а також під час спостереження за її станом, в процесі узяття її пояснень, доцільно здійснювати звукозапис або відеозйомку. Це дозволить перевірити стан, у якому перебувала особа під час повідомлення інформації, та її зміст. Під час аналізу звукозапису можуть бути встановлені обставини, не відображені в поясненні, але які мають суттєве значення для організації розшуку злочинця чи встановлення свідків [1, с. 241].

Потерпілий може давати неправдиві свідчення умисно та за ситуації добросовісної помилки. Причинами умисного неправдивого свідчення можна назвати ряд таких факторів, як: 1) небажання співпрацювати з правоохоронними органами через особисті антипатії, недовіру тощо (тут простежується мотиваційний бар'єр спілкування); 2) небажання виказати правопорушника через різні причини, в тому числі почуття жалю до нього; 2) страх помсти з боку правопорушника чи його спільників; 3) сторонній вплив на потерпілого тощо (зокрема із пропозиціями матеріальної вигоди).

Якщо говорити про добросовісну помилку, то мова йде про ситуацію, коли потерпіла особа всіляко бажає дати правдиві свідчення, проте через певні обставини помиляється. Так, до таких можна віднести окремі особливості пам'яті, які мають значення при формуванні показань. До прикладу для слідчого, який допитує потерпілу особу важливо знати про наочні образи, як можливість запам'ятати будь який об'єкт чи людину дуже детально, в найменших дрібницях, тобто так, ніби бачиш перед собою та емоційну пам'ять, яка пов'язана із здатністю відтворювати емоції та переживання. У потерпілого така пам'ять пов'язана саме із переживаннями стресогенними, коли подія кримінального правопорушення сприймається стресовому стані, при емоційному збудженні. Звичайно, що в такому випадку покази можуть бути дещо перекрученими, гіперболізованими, або ж взагалі забутими. Емоційна пам'ять одночасно може відігравати і позитивну роль, адже інколи внаслідок пережитих сильних емоцій та стресу потерпіла особа може навпаки на довший час запам'ятати певну інформацію, яка власне і викликала в неї такий стан. Говорячи про пам'ять, варто згадати і про можливі прояви амнезії, тобто стан ослаблення пам'яті потерпілого або ж і повна її втрата з причин психічних захворювань, травм мозку, стану сильного шоку тощо. Амнезія інколи може бути симптомом посттравматичного стресового розладу, який виникає внаслідок пережитих особою подій, які мали вплив на психіку. Тут варто наголосити,

що такий розлад є звичайною нормальною реакцією організму здорової людини. Такий посттравматичний розлад у потерпілого можуть супроводжувати високий рівень гніву, часті спогади про подію, яка відбулась та нанесла відповідно травму, випадання з пам'яті важливих складових події, втрата послідовності подій тощо. Власне всі ці обставини можуть як позитивно вплинути на сприйняття, а відтак в подальшому на відтворення події кримінального правопорушення, так і навпаки може відбутись ситуація гіперболізації сприйнятого, коли потерпілий може надумати якісь обставини.

На свідчення потерпілого може впливати і навіювання, тому не дозволено ставити навідні питання, навіть якщо потерпілий проявляє неповноту та неточність показів.

Отже, як вбачається із вищенаведеного, особливості окремих психічних пізнавальних процесів у потерпілого можуть по різному та ґрунтовно впливати на характер його свідчень. Відтак, органам досудового розслідування слід приділяти значну увагу обранню методів та тактичних прийомів у роботі з цими учасниками, враховуючи особливості та стан їх психіки.

Список використаних джерел:

1. Гусєва В. О. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : монографія. Харків : ТОВ «У справі», 2020. 452 с.

Загурський О. Б.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління,
ЗВО «Університет Короля Данила»*

ЗАХИСТ ДІТЕЙ ВІД НАСИЛЬСТВА В СІМ'Ї: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У багато попередніх епох у різних більш-менш віддалених культурах до дітей ставились як до менш цінних людей або взагалі не важливих. Для вищих соціальних цілей, для зручності дорослих, через переконання та потреби інших, дітей вбивали, приносили в жертву, кидали, калічили, продавали, сексуально знущалися, жорстоко поводитись і жорстоко карали.

Протягом століть їх розглядали як істот, яким бракувало людства. Дітей розглядали як наділених численними вадами та недосконаlostями, як обтяжених злою чи тваринною природою, що вимагають цивілізації чи підкорення, або обтяжених гріхом або навіть одержимих темною чи диявольською силою, яких слід ефективно проганяти від них, а бажано бити палицею чи поясом, або іншим корисним інструментом у цьому відношенні.

Віра в природну схильність дитини до зла, що тривала в соціальній свідомості століттями, фундаментально визначила роль відносин батьків / вихователя та дитини, яка базувалася на тиску переважної сили та примусу. Вважалося, що дитину потрібно виховувати через страх, бо тоді вона правильно розвивається і досягає добра.

Звичайно, найпоширенішим способом видати цей корисний страх було фізичне покарання. Вони приймали різні деталізовані форми, які досить часто межували з тортурами. Насильство у вихованні рекомендувалося чи сприймалося

майже безперечно, і на цьому тлі пропагувались різні агресивні дії батьків / опікунів щодо дітей, навіть якщо їх мотиви не мали нічого спільного з вихованням.

Американський дослідник Ллойд де Маус виокремив шість історичних етапів у формуванні уявлень в суспільстві про взаємовідносини дорослих з дітьми:

– «дітовбивство» – від античності до IV ст. – дитина не має душі, вона не важлива, тому її можна викинути геть;

– «занедбання» – від IV до XIII ст. – у дитини є душа, але вона не важлива;

– «суперечливість» – від XIV до XVII ст. – дитину можна сформувати за бажанням дорослих;

– «нав'язливість» – XVIII ст. – метою цього стилю поведінки та виховання є формування волі та характеру дитини;

– «соціалізація» – XIX ст. – стиль виховання, який базується на наслідуванні бажаних нормативних зразків;

– «допомога» – від середини XX ст. – підтримка, допомога дитині у процесі становлення, отримання освіти та виховання» [1, с. 133].

Зауважимо, що в колишньому Радянському Союзі насильству в сім'ї не приділялась належна увага з боку держави. Цією проблемою переважно займались кримінологи при вивченні сімейно-побутових злочинів. Насильство в сім'ї не могло стати соціальною проблемою в країні, де в кримінально-правовій доктрині пріоритетними об'єктами захисту були державні інтереси та державна власність.

«Причиною такого стану нерозробленості цієї проблеми є ідеологічні питання щодо радянської сім'ї як найпередовішої і найкращої у світі, що виключало навіть найменше припущення, що в ній можливе якесь насильство» [2, с. 95].

Більше того, тема захисту дітей від жорстокого поводження та неналежних умов розвитку незабаром вийшла на міжнародну арену. Слід зазначити, однак, що основною мотиваційною основою цієї діяльності все-таки було благо

суспільства та прагнення захистити його порядок та зберегти його цінність.

Найбільше боялися наслідків домашнього насильства з боку дітей у вигляді багатьох проблем, які вони створюють для суспільства. Однак, у цей час починає з'являтися нова тема захисту дітей від жорстокого поводження – права дитини, підкреслюючи її внутрішню цінність та належні умови для розвитку.

Цей мотив вже більш чітко простежується у Женевській декларації, прийнятій у 1924 р., де обов'язки суспільств щодо забезпечення дітей цими умовами були чітко визначені. Ця декларація була першим міжнародним документом у галузі захисту прав дітей, який стосувався таких явищ, як бездогляд і жорстоке поводження з дітьми, але він безпосередньо не займався цими питаннями.

«Говорити про насильство боляче. Слухати про нього теж боляче, а ще – сумно. Але про насильство потрібно говорити, читати, знати, щоб розуміти, що руйнує нас і нашу природу зсередини, руйнує не менше, ніж корупція, безмежна жага збагачення, бюрократія, бездіяльність чиновників» [3, с. 17].

У сучасному погляді на проблему наголошується, що мова йде про «зловживання батьками / опікунами свого становища та сили, про використання дитини для власних потреб та інтересів, про недотримання своїх прав. Еволюція значення поняття датується початком 1960-х років, коли група дослідників – американські лікарі – ввели в наукову літературу поняття «синдром побитої дитини» [4].

В результаті різноманітних досліджень явища – щодо його виникнення, наслідків чи умов, а також на тлі різних психолого-педагогічних досліджень значення різних форм поведінки, ситуацій та ставлення батьків та вихователів до дітей – відбулася трансформація розуміння того, що це насильство над дитиною.

Погоджуємось з думкою багатьох вчених про те, що причини насильства стосовно дітей в сім'ї перебувають далеко за

межами певної сім'ї, в минулому, в іншій сім'ї, в якій ріс і виховувався насильник. Неблагополучні сім'ї, як правило, передають один одному у спадок свої негативні якості.

Проте, дослідження також показують, що справа не лише у виховному процесі сім'ї. Багато рис характеру людини отримують генетично, що проявляється в схильності людини до певної поведінки або до певної діяльності.

Так, якщо уважно спостерігати за дітьми, наприклад в дошкільному навчальному закладі, можна помітити вже і потенційних жертв, і потенційних насильників. І якщо дозволити цим рисам характеру закріпитися, то суспільство може отримати в майбутньому особистість з певними негативними якостями, які виправити буде надзвичайно важко.

Проблема визначення насильства над дитиною полягає, в першу чергу, в тому, що висловлення, які демонструють суть явища (універсального), часто є марними для вжиття заходів у конкретних випадках, а також ті, що визначають каталог поведінки щодо дитини, яка вважається насильством, вони часто "втрачають" певну поведінку специфічного характеру.

З цієї причини дефініції, які складають основу формальних дій у разі жорстокого поводження з дітьми, повинні балансувати між загальним та перерахованим способом подання проблеми. У національному законодавстві насильство над дитиною входить насамперед до категорії «домашнє насильство», що в свою чергу (у формальному розумінні) призводить до визнання явища, з точки зору злочину «жорстоке поводження з членом сім'ї».

До психологічних переживань жертви насильства в сім'ї завжди додається хвилювання за дитину, яка все це спостерігає та страждає. Якщо доросла людина може прийняти рішення про те, щоб піти від кривдника, дитина такої можливості не має.

До того ж, не дивлячись на те, що спілкування з членом сім'ї, який є агресором, є небезпечним для дитини, бувають випадки, коли не в інтересах дитини припиняти його раптово,

щоб не допустити додаткової травматизації, особливо якщо ступінь емоційної залежності та прихильності до агресора досить високий. Така дитина потребує особливого піклування та підходу з боку держави і суспільства.

Список використаних джерел:

1. Права дитини: сучасний досвід та інновації: зб. інформ. і метод. матеріалів / авт.-упор.: Г. М. Лактіонова, О. А. Калібаба, Т. П. Цюман та ін.; за заг. ред. Г. М. Лактіонової. Київ : Либідь, 2005. 256 с.

2. Громадська програма співробітництва по запобіганню насильству в сім'ї: матеріали I Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Одеса, 25 лют. – 6 берез. 1999 р.) / за ред. Ф. К. Думка. Одеса: ОІВС, 1999. 125 с.

3. Денисенко Л. Проти насильства: збірка. Київ: ВАІТЕ, 2016. 322 с.

4. Jarosz E. Ochrona dzieci przed krzywdzeniem. Perspektywa globalna i lokalna. Katowice, 2008. 556 s.

Мельник А. І.,
кандидат юридичних наук,
докторант кафедри історії держави, права
та політико-правових учень юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
адвокат

ГЕТЬМАНСЬКО-МОНАРХІЧНА ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Гетьмансько-монархічна ідея української державності, яка лежить в основі консервативного напрямку української політико-правової думки, досягла особливого розвитку у міжвоєнний період (1919-1939 рр.) в Галичині. Цей інтелектуальний прорив був зумовлений впливом В'ячеслава Липинського (1882-1931), українського політичного діяча, історика, соціолога, публіциста, видатного представника української політико-правової думки початку ХХ століття. У його наукових працях представлена широка політико-правова проблематика: держава та її форма, політичний режим, легітимність влади, політична еліта, формування нації. Найвідоміші серед них – «Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму» (1926), «Україна на переломі 1657-59» (1920), «Замітки до історії українського державного будівництва у XVII столітті» (1920) та ін., в яких В. Липинський обґрунтовував ідею української незалежності. Вчений вважав, що тільки власна держава, збудована українською нацією на своїй етнографічній території, врятує націю від економічного розпаду та кривавої анархії. В. Липинський наголошував: «Вся моя праця, все моє єство зв'язані з Державою Українською. Нема держави – нема мене: або під щитом, або на щиті» [1, С. 524–533].

Конституційну монархію В. Липинський вважав найбільш прийнятною формою державності, яка, на його думку, мала формуватись на таких стрижневих підвалинах як аристократія, класократія, територіальний патріотизм, український консерватизм і релігійний етос. Він трактував націю не як етнічну, а як політичну спільність, що включає в себе усіх громадян держави, незалежно від їхньої етнічної приналежності і є основою консолідації суспільства. З огляду на це мислитель стверджував, що «українським єсть і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі, і що тим самим стало частиною України, без огляду на його племінне чи культурне походження, на його «расову» чи «ідеологічну генеалогію» [2, С. 57-58].

Основоположні принципи консерватизму, сформульовані В'ячеславом Липинським, були покладені в основу державницьких концепцій Степана Томашівського (1875-1930), Василя Кучабського (1895-1945), Осипа Назарука (1883-1940). Спільним для них було те, що реалізацію науково-теоретичних положень західноукраїнські вчені пов'язували зі створенням суверенної незалежної держави, а власні політико-правові доктрини обґрунтовували на основі дослідження історії української державності. До переосмислення минувшини галицьких інтелектуалів спонукала значною мірою політична діяльність, яка переконала їх в нагальній необхідності практичних кроків зі створення міцної та сильної національної еліти. Водночас, поділяючи і розвиваючи консервативний світогляд, С. Томашівський, О. Назарук, В. Кучабський мали своє бачення проблеми відновлення української державності.

Отже, ідеологи консерватизму розглядали історичні дослідження як теоретичну основу для практичної української політики в Галичині. У своїх науково-теоретичних працях і публіцистичних творах вони правдиво і критично сприймали дійсність, проаналізували і узагальнили чимало актуальних проблем, серед яких найважливіша – чому визвольні змагання 1917-1921 років завершилися невдачею.

Помірковано-консервативні положення еволюційного розвитку С. Томашівського, сформульовані ним після окупації Галичини Польщею, підтримав Осип Назарук, який в період 1918–1919 рр. ще стояв на позиціях радикальної партії і брав активну участь в її діяльності, як член урядів УНР і ЗУНР. Однак, перебуваючи в Канаді і в США (1922-1927), політик розчарувався у соціалістичних ідеях, про що відверто написав у своїх спогадах. Досвід революційного часу переконав його в необхідності сильної влади, зосередженої в руках однієї людини. Це був початок ідейної трансформації О. Назарука, який через декілька років став на гетьманські, монархічні та клерикальні позиції. Енергійно пропагуючи гетьманську ідею, О. Назарук сформулював власну політичну програму, в якій поєднав монархічні й релігійні засади[3]. Він був переконаний, що монархія для українського народу, це головна підстава, підвалина його самостійності [4].

Консервативний напрям української державотворчої думки в Галичині важко уявити без В. Кучабського, для якого консерватизм був «підставою», тобто основою цілого життя народу [5, С.494]. Це засвідчує його лист до І. Крип'якевича, в якому вчений зазначав: «Щоб ми колись створили свою державу, від нас залежить, доложимо чи усіх зусиль, щоб перемогти. Я особисто хочу ці зусилля класти, бо інакше не було б рації залишатися українцем...» [6, С. 492].

Основні завдання та цілі консерватизму В. Кучабський сформулював у таких працях, як «Большевизм і сучасне завдання українського Заходу», «Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові», «Західна Україна у боротьбі між Польщею і більшовизмом 1918 – 1923» та ін, в яких він наголошував на важливості відновлення ідей «здорового, будучного консерватизму», що мав би стати найбільшим «революційним і реформаторським кроком»[7]. Для В. Кучабського, як і його ідейних побратимів, визначальними було вивчення й аналіз причин поразки національно-визвольних змагань, що призвели до втрати державної самостійності України. Однак, на

відміну від В. Липинського та С. Томашівського, він конструював консервативну ідеологію як аристократичну й мілітарну доктрину на основі дослідження історії української державності у 1918-1923 рр. Як й інші ідеологи консерватизму, В. Кучабський був прибічником монархії, вважав її найбільш придатною формою державного правління для України, в якій особливу роль покликана була відіграти провідна верства суспільства – люди військового духу й організації. Необхідною ж умовою формування реальної концепції відновлення української державності вчений вважав національну ідею.

Отже, у міжвоєнний період український консерватизм в Галичині розвивався як самостійне ідейно-політичне вчення. Основоположні принципи консерватизму розглядалися його ідеологами як теоретичний фундамент для побудови нової незалежної Української держави, характерними рисами якої були б міцність, стабільність та порядок. При цьому, дотримуючись традиційних консервативних концепцій В. Липинського, західноукраїнські інтелектуали мали власне бачення проблеми відновлення української державності. Проте їх творчий потенціал суттєво переважав їхні політичні впливи.

Список використаних джерел:

1. Осташко Т. Пореволюційна діяльність В. Липинського на сторінках його приватного листування. В'ячеслав Липинський та його доба. Кн. 2-га / упоряд. Т. Осташко, Ю. Терещенко. К.: Темпора, 2010. 624 с.
2. Липинський, В. Релігія і церква в історії України. – Львів: Дружина, 1933. – 133 с.
3. О. Назарук. Організаційний отченаш. Чікаго (Іллінойс), 1924. – 32 с.
4. Там само.
5. Лист В. Кучабського до Івана Крип'якевича, Берлін, 26 лютого 1929 ... // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 233 (ССХХІІІ). Праці Історично-філософської секції. – Львів, 1997. С. 494.

6. Лист В. Кучабського до Івана Крип'якевича, Берлін, 4 червня 1925 // Юрій Кучабський. Листи Василя Кучабського до Івана Крип'якевича і Стефана Томашівського. С. 492.

7. Кучабський В. Більшовизм і сучасне завдання українського Заходу. Національно-політичні замітки. – Львів, 1925. 125 с.

Моряк-Протопопова Х. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка

АВСТРІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1848 1849 РР. ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Одним з чинників, які створили передумови для революції у Австрійській імперії, було те, що вона формувалася упродовж кількох століть як неоднорідна багатонаціональна держава. Зокрема, французький історик Ш. Сеньбо писав, що цісарство не творило однієї нації, це був конгломерат всіляких народів під тим самим володарем [1, с. 3]. Зазначимо, що соціальне напруження, яке виникло внаслідок станової та майнової нерівності, незадовільних умов життя більшості населення, стримування розвитку науки, культури, зростало. Початку революції, яка відбулась в Австрійській монархії 1848–1849 рр., посприяли події у Франції 1846 р. Її підтримали ліберальні та окремі національні рухи в Австрії. Ліберали вели боротьбу проти абсолютизму, а представники національних рухів виступали за самовизначення окремих народів, які входили до складу монархії, та утворення для них окремих держав.

Загальний революційний рух у Європі розпочався у березні 1848 р. серед угорського і німецького народів, а далі поширився і на слов'янські народи. Відбувалися окремі повстання чехів і сербів; у Галичині, в Кракові знову виступили поляки.

Угорський сейм за поданням Л. Кошута надіслав імператору подання з вимогою надання Угорщині конституції 3 березня 1848 р. Було створено клуби і комітет безпеки, на вимогу яких Угорський сейм ухвалив рішення про проведення ліберальних

реформ. Австрійський уряд не наважувався чинити перепони цим процесам, він покірно призначив запропонованих угорських міністрів, погодився на щорічне скликання сейму у Пешті. Угорський сейм, який зібрався в Дебрицині, проголосив Угорщину республікою. Її президентом обрали Л. Кошута, австрійського імператора усунули від влади. В Угорщині розпочалась революція і війна за звільнення з-під влади Австрії.

Поступки уряду не змогли заспокоїти народ. Наприклад після кількох страйків у Львові в березні 1848 р. тодішній губернатор граф Ф. Стадіон дав згоду на звільнення політичних в'язнів, а також погодився сформувати національну гвардію. Не допомогло і те, що імператор погодився на конституційний устрій монархії. Про скликання парламенту було оголошено 15 березня 1848 року [2, с. 66]. Також було проголошено свободу преси і скасування цензури, ліквідовано об'єднану Надвірну канцелярію (замість неї створили окремі міністерства: внутрішніх справ, торгівлі, землеробства, фінансів, віровизнаний і освіти). У новостворених міністерствах прийняли одноосібний порядок вирішення справ, на відміну від колегіального, що діяв до того часу.

Однією з виконаних вимог повстанців була відставка уряду К. Метерніха. Міністр 13 квітня змушений був втекти з Відня [3, с. 15], а 25 квітня, в день народження імператора, новий міністр внутрішніх справ Ф. Пілерсдорф проголосив тимчасову конституцію, яка мала діяти до ухвалення тимчасового виборчого закону [4, с. 1-3] та конституції всенародними зборами. Цей прогресивний за змістом, але компромісний за своєю суттю документ не влаштував ні повсталий народ, ні знать, що залишалась при владі. Народ вважав цю конституцію надто поміркованою, а знать – надто радикальною.

Незважаючи на те, що дію квітневої конституції було зупинено 25 травня 1848 року [5, с. 71], 22 липня 1848 р. після проведених виборів у Відні було скликано парламент. До його складу увійшли представники усіх країв монархії, за винятком Угорщини. Найважливіші рішення, які вони прийняли,

стосувались ліквідації панщини, феодальних повинностей (ліквідація панщини була безумовною, але панам відшкодували матеріальні збитки частково селяни, а частково – держава), панського суду та різниці між власністю шляхти і не шляхти.

Головним здобутком австрійської революції залишилось скасування панщини та феодальних привілеїв. Губернатор Галичини граф Стадіон 22 квітня 1848 р. урочисто оголосив цісарський патент про скасування панщини з 15 травня 1848 р. для Галичини [6, с. 6-8], а 7 вересня 1848 р. цісарським патентом скасовано панщину і підданство у всій монархії (офіційно патент оголошено 18 вересня 1848 року [6, с. 34-35, 45]).

Із жовтня 1848 р. австрійський уряд, захоплений революційними виступами зненацька, почав діяти і застосував проти повстанців війська, починаючи з чеських земель. З повстанням в Угорщині вдалось впоратись тільки за збройної допомоги російського царя.

Імператор Фердинанд (коронований 1830 р.) добровільно зрікся престолу 2 грудня 1848 року, його брат і наступник корони Франц Карл теж відмовився від австрійської корони. На престол зійшов 18-річний племінник Фердинанда Франц Йосиф. Він керував країною аж до своєї смерті 1916 р. Консервативні кола в уряді покладали на нового імператора великі сподівання. Молодий та енергійний, не пов'язаний жодними зобов'язаннями, Франц Йосиф з перших днів свого правління демонстрував волю до відновлення одноосібного монархічного правління. При цьому він був достатньо розумним для того, щоб не налаштовувати проти себе народи імперії. Новий імператор ухвалив деякі компромісні рішення. Наприклад, проголосив маніфест, у якому зайняв позицію визнання рівності усіх народів та їхніх прав на участь у формуванні законодавства країни.

Попередньо створена конституційна комісія продовжувала свою роботу, однак сподівання на те, що вона успішно її завершить, були мізерними. Вона подала імператору проект

прогресивної ліберальної конституції для австрійської держави. Однак на розгляд до парламенту потрапив урядовий проект конституції, вигідний владі і гірший, аніж конституція Пілерсдорфа. Проект нової конституції оприлюднили 4 березня 1849 року [5, с. 73], проте в дію вона так і не вступила, а 31 грудня 1851 р., після того, як було остаточно припинено усі революційні виступи, Франц Йосиф відкликав конституцію своїм маніфестом, мотивуючи це тим, що вона була непристосованою до становища у державі та не могла бути дотриманою [7, с. 24]. Скасовано прийняті раніше у конституції у Венеції, Ломбардії, Мілані запроваджені військово-польові суди, що засуджували до страти ворогів влади.

Список використаних джерел:

1. Сеньбо Ш. Австрія в XIX ст. / Ш. Сеньбо ; з франц. переклав С. Томашівський. – Львів : Друкарня Наукового товариства імени Шевченка, 1901. – 105 с.
2. Historia najnowsza (wiek XIX i XX) / [pod red. H. Mościckiego, J. Cynarskiego]. – Т. II : Druga połowa XIX stulecia. Parlamentaryzm. Kapitalizm. Imperjalizm. – Warszawa : Kultura i Wiedza, 1933. – 666 s.
3. Starzyński S. O pierwszej Konstytucji austriackiej. Jej geneza i ocena. Wykład wypowiedziany przy uroczystem otwarciu roku szkolnego w uniwersytecie Lwówskim dnia 26 października 1889 roku / D-r Stanisław Starzyński. – Kraków : Druk Wł. Anczyca i Spółki, 1890. – 36 s.
4. Probisorische Wahlordnung zur Verfassungs-Urkunde vom 25 April 1848. – Wien, 1848. – 3 s.
5. Finkel L. Historia monarchii Austrjacko-Węgierskiej oraz wiadomości polityczne i społeczne / L. Finkel, S. Głąbiński. – Lwów : Towarzystwo Nauczycieli Szkół Wyższych, 1915. – S. 90 + 84.
6. ЦДІАЛ України. – Ф. 180. – Оп. 1. – Сп. 10. – С. 6–8.
7. Patent Cesarski z dnia 31. Grudnia 1851, w skutek którego odjęto ustawie konstytucyjnej z 4. Marca 1849 r. wszelką moc prawa / Powszechny Dziennik praw krajowych i rządowych dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi z Księstwami Oświęcimskim i Zatorskim, tudzież z Wielkim Księstwem Krakowskim. Rok 1852. Część I. – Lwów : Z ces. król. galicyjskiej drukarni rządowej, 1855. – 1–620 s. – S. 24.

Устрицька Н. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Інституту права ЛьвДУВС

ВИХОВНА МЕТА ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

У КК України у розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» систематизовано норми, що встановлюють особливості застосування кримінально-правових інститутів до неповнолітніх осіб. Однак наявність окремого розділу не виключає можливості застосування до неповнолітніх статей інших розділів кримінального закону. Зокрема, щоб встановити мету покарання неповнолітніх слід звернутись до ст.50 КК України «Поняття покарання та його мета». Виходячи із її змісту метою покарання є:

- кара як відплата засудженому за вчинене суспільно небезпечне посягання;
- виправлення засуджених;
- запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень самим засудженим;
- запобігання вчиненню кримінальних правопорушень іншими особами.

Як бачимо, мета покарання не обмежується лише відплатою за вчинене кримінальне правопорушення. Виховний вплив покарання на злочинця є не менш важливим, особливо у випадках, коли йдеться про дітей. Адже, вони, на відміну від дорослих злочинців, знаходяться на стадії формування своєї особистості та поведінки, тому мають більший шанс на виправлення. Зокрема, у Постанові Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх»

зазначається, що метою покарання неповнолітніх є виправлення, виховання та соціальна реабілітація засудженого [1].

Як зазначає Д.А. Шевченко, щодо неповнолітнього, враховуючи мобільність свідомості, на відміну від дорослих, вважаємо правильним і необхідним розглядати процес виховання як одну з цілей покарання у вузькому спеціальному значенні, як процес формування у неповнолітнього засудженого зразків правомірної соціальної поведінки, яка відповідає нормам закону. Для сучасного кримінального права принциповим моментом є можливість виправлення неповнолітнього правопорушника, корекція соціальної поведінки в плані того, щоб неповнолітня особа надалі не допускала девіантних відхилень, які тягнуть за собою кримінальне покарання [2, с. 62]. Можна ще додати, що у цьому випадку навчання дітей відповідальності, розвиток емпатії та усвідомлення наслідків своїх дій є ключовим аспектом покарання. Дитина, вчинивши кримінальне правопорушення, має розуміти, чому її дії були неправильними, і має можливість змінити своє майбутнє.

Саме виховний аспект покарання спрямований на те, щоб викликати позитивні зміни у засудженого і досягти результатів:

1) ресоціалізувати, оскільки виховання засуджених неповнолітніх може містити роботу з їхнім моральним та етичним розвитком, з розумінням соціальних норм та відчуттям відповідальності перед суспільством;

2) запобігти повторним кримінальним правопорушенням, зокрема шляхом психологічної роботи та надання засудженим інструментів для розв'язання конфліктів та вирішення проблем, можна знизити ризик повторних порушень закону;

3) реабілітувати, зокрема шляхом професійної реабілітації, психологічної допомоги, навчання задля відновлення у суспільстві як корисних її членів [3].

Як зазначено у науці кримінального права, на різних етапах розвитку суспільства та права змінювались й уявлення людей про мету покарання неповнолітніх. Розвиток соціуму

неминуче спричиняв зміни в розумінні мети та змісту покарань: від відплати та залякування до виправлення злочинців (засуджених) і попередження вчинення нових злочинів [4, с. 350]. Отож, на сьогодні можна сказати, що важливим аспектом є виховний вплив покарання на неповнолітніх осіб. Адже одним із завдань ювенальної кримінальної юстиції є ресоціалізація неповнолітнього, реабілітація та соціалізація і якомога швидше вивести дитину з контакту органами юстиції і повернути до звичного життя і діяльності згідно з віком.

Список використаних джерел:

1. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>
2. Шевченко Д.А. Принцип індивідуалізації покарання в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014. 222 с.
3. Матеріали онлайн курсу «Основи правосуддя, дружнього до дитини». URL: study.ed-era.com
4. Назимко Є.С., Мицька О.І. Мета покарання неповнолітніх за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2019. С.350-353.

Сиза Н. П.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальне провадження, як регламентована нормами Кримінального процесуального кодексу України (КПК) [1] діяльність, здійснюється визначеними законом суб'єктами, які реалізують свої повноваження відповідно до їх призначення, що обумовлюється основними кримінальними процесуальними функціями.

У своєму ґрунтовному монографічному дослідженні відомий вітчизняний вчений-процесуаліст В. О. Попелюшко визначає процесуальні функції як «закріплені в законі основоположні підсистемні види (частини, компоненти, напрямки) кримінально-процесуальної діяльності, здійснювані різними за процесуальними інтересами суб'єктами (групами суб'єктів) процесу, з метою виконання поставлених перед ними завдань та досягнення визначених законом цілей, як завдань та цілей кримінального судочинства в цілому» [2, с. 67].

Як справедливо зазначив В.О. Попелюшко, у чинному КПК України виписані основні кримінальні процесуальні функції кримінального процесу України, які визначають змагальну побудову його судового провадження – функції обвинувачення, захисту та судового розгляду (правосуддя). При цьому до поняття функції у кримінальному провадженні вчений включає такі змістовні елементи: 1) суб'єкт виконання функції; 2) предмет його діяльності та її зміст; 3) мета (завдання),

на досягнення якої спрямована діяльність цього суб'єкта [3, с. 146].

З урахуванням зазначених наукових положень можемо визначити правосуддя як одну з основних кримінальних процесуальних функцій, яку здійснює суд через реалізацію у встановленій законом процесуальній формі повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і вирішення обвинувачення по суті з ухваленням законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

У статті 124 Конституції України проголошується здійснення правосуддя в Україні виключно судами. Відповідно до конституційних положень у статті 30 КПК зазначається, що у кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими КПК. Зазначені норми є основоположними для визначення суду як єдиного суб'єкта, уповноваженого здійснювати функцію правосуддя у кримінальному провадженні.

При здійсненні правосуддя діяльність суду спрямована на вирішення обвинувачення по суті у кримінальних провадженнях, які підсудні даному суду. Для досягнення зазначеної мети суди наділені сукупністю владних повноважень, що закріплені у нормах КПК. Владні повноваження суду встановлюються законом і їх обсяг повинен бути достатнім для здійснення правосуддя. Відповідно до встановленої системи судоустрою в Україні та передбачених КПК правил підсудності правосуддя у кримінальному провадженні здійснюють місцеві загальні суди, Вищий антикорупційний суд, апеляційні суди та Верховний Суд у визначеному КПК порядку у стадіях судового провадження при вирішенні питань по суті обвинувачення: у підготовчому судовому провадженні, судовому розгляді у першій інстанції, провадженнях з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами.

Судовий розгляд – це стадія кримінального провадження, в якій суд, з додержанням засад кримінального провадження, за участю сторін та інших учасників судового провадження у визначеному КПК порядку з'ясовує обставини, що підлягають доказуванню, з метою ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого рішення про винуватість чи невинуватість обвинуваченого, а також з інших питань, передбачених законом.

В. О. Попелюшко обґрунтовано називає цю стадію центральною та основною стадією кримінального процесу виходячи із завдань судового розгляду, кола питань, що у ньому розглядаються, особливостей процесуальної процедури, яка гарантує реалізацію всіх засад кримінального судочинства, характеру та важливості кінцевих рішень [4, с. 44].

Зміст судового розгляду як процесуальної форми здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, розкривається через сукупність суттєвих ознак, серед яких вчений зазначає: безпосереднє дослідження та оцінку судом усіх доказів, остаточне з'ясування всіх суттєвих обставин справи (обставин предмету доказування), ухвалення вироку про винуватість чи невинуватість обвинуваченого [4, с. 42].

Судовий розгляд кримінального провадження має свою структуру і складається із п'яти взаємопов'язаних частин (етапів). Чинний КПК прямо не виокремлює структурні елементи судового розгляду. Разом з тим із аналізу норм § 3 Глави 28 «Процедура судового розгляду» можна визначити етапи (частини) судового розгляду, які мають спеціальний зміст, відіграють свою роль і мають своє призначення. Це: 1) підготовча частина судового засідання (судового розгляду); 2) з'ясування обставин та перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) останнє слово обвинуваченого; 5) ухвалення та проголошення судового рішення.

Підготовча частина судового розгляду, на думку В. О. Попелюшка, покликана створити, через послідовне здійснення низки процесуальних дій, передбачені законом умови

для дослідження в суді всіх необхідних фактів, всебічного, повного, об'єктивного з'ясування обставин справи, а в кінцевому підсумку для ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення [4, с. 114].

З'ясування обставин та перевірка їх доказами (дослідження доказів) відбувається під час судового розгляду кримінального провадження у обсязі й порядку, визначених ухвалою суду. Цю частину обґрунтовано розглядають як найважливіший етап судового розгляду, оскільки в цій частині в умовах змагальності сторін кримінального провадження відбувається дослідження доказів та формуються підстави для обґрунтування своїх правових позицій у судових дебатах учасниками судового провадження та оцінки доказів судом при ухваленні судового рішення.

Судові дебати полягають у проголошенні учасниками судового провадження промов, у яких вони викладають свої висновки за результатами з'ясування обставин та перевірки їх доказами, аргументують свої правові позиції з точки зору виконуваних ними кримінально-процесуальних функцій, формулюють та обґрунтовують свої вимоги та пропозиції перед судом і свої заперечення проти доводів, висновків, вимог та пропозицій інших учасників судового провадження [4, с. 178].

Останнє слово є суттєвою процесуальною гарантією права обвинуваченого на захист, оскільки це його остання можливість вільно, після всіх, безпосередньо перед тим, як суд піде ухвалювати вирок та вирішувати його долю, сказати все, що він вважає необхідним повідомити на свій захист [4, с. 193].

За результатами судового розгляду суд ухвалює вирок, у якому вирішує обвинувачення по суті, що є актом правосуддя і реалізацією відповідної функції. Судове рішення є втіленням позиції суду, заснованої на сприйнятті та аналізі конкретної правової ситуації (фактичних обставин), дослідженні й оцінці доказів та застосуванні норм матеріального і процесуального права. Додержання вимог законності, обґрунтованості

і справедливості судового рішення дає підстави стверджувати про його правосудність та реалізацію мети правосуддя.

Визначена КПК процесуальна форма судового розгляду в суді першої інстанції передбачає найбільш повну реалізацію функції правосуддя саме у цій стадії кримінального провадження шляхом здійснення судом повноважень щодо з'ясування обставин, що підлягають доказуванню, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, і ухвалення законного, обґрунтованого й справедливого судового рішення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Попелюшко В.О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: Монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2009. 634 с.
3. Попелюшко В. Слідчий суддя у кримінальному провадженні: процесуальний статус та процесуальні функції. *Право України*. 2013. № 11. С. 145-153.
4. Попелюшко В.О. Судовий розгляд кримінальної справи: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006. 234 с.

Сисоєнко Г. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України, м. Київ

ОЦІНКА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У теорії кримінального процесу 60-х років минулого століття процес доказування було умовно поділено на декілька етапів: 1) Пошук доказів; 2) Розгляд і процесуальне закріплення доказів; 3) Перевірка доказів; 4) Оцінка доказів [1, 120]. У КПК УСРР 1922 і 1927 років (у подальшому – КПК 1922 р., КПК 1927 р.) процедура доказування жодним чином не була відображена [2, 677]. Лише у КПК 1927 р. питання оцінки доказів отримали законодавче закріплення, проте лише стосовно суддів, під час наради і ухвалення вироку в нарадчій кімнаті (дослівно так – «Суд оцінює докази в справі з внутрішнього свого пересвідчення, оснований на розсуді всіх обставин справи сукупно») [3, 731].

На законодавчому рівні, у ст. ст. 66, 67 КПК УРСР 1960 р. (у подальшому – КПК 1960 р.) було закріплено положення про збирання, подання і оцінку доказів, визначено процедуру здійснення цих дій. Жодним чином у цих статтях не було вказано на те, що ці дії є складовими частинами процесу доказування [4, 39-40]. Також було закріплене положення про оцінку доказів судом, прокурором, слідчим і особою, яка проводить дізнання за своїм внутрішнім переконанням. За своїм змістом це положення майже ідентично було відображено у ст. 94 КПК України 2012 р. (далі – КПК 2012 р.) [5, 73].

Визначення терміну «доказування» отримало законодавче закріплення тільки у ч. 2 ст. 91 КПК 2012, відповідно до якої

доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [5, 72].

Законодавче закріплення визначення того у чому полягає зміст процедури доказування не призвело до чіткого відображення його складових частин у відповідних статтях, розділах і параграфах діючого кримінального процесуального кодексу. Так, ст. 93 КПК 2012 р. присвячена способам здійснення збирання доказів сторонами у кримінальному провадженні. У ч. 1 ст. 223 КПК 2012 р. також наголошується на тому, що отримання (збирання) доказів або перевірка вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) дій (або їх різновида – негласних слідчих (розшукових) дій) [5, 73, 169].

Статтею 94 КПК 2012 р. визначено загальні положення оцінки доказів, а також вказано на те, що тільки за результатами проведення оцінки доказів, їх достатності та взаємозв'язку можливо прийняти відповідне процесуальне рішення. Процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймаються у формі постанови. Постанова виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли слідчий, дізнавач, прокурор визнає це за необхідне.

І тут необхідно звернути увагу на те у яких процесуальних документах кримінально-процесуальних кодексів всіх років йде мова про проведену оцінку зібраних та перевірених у кримінальному провадженні доказів. Вказівка на такі процесуальні документи, у яких би закріплювалось процесуальне рішення про оцінку доказів на стадії досудового розслідування – відсутня у всіх кримінально-процесуальних кодексах України. Лише на етапі закінчення досудового слідства, при складанні обвинувального висновку, закріплено у кримінально-процесуальних кодексах 1922, 1927 і 1960 років майже ідентичне за змістом положення, про необхідність зробити

у обвинувальному висновку посилання на докази, які зібрані у справі [2, 694; 3, 707; 4, 104].

Посилання у обвинувальному висновку на зібрані у справі докази, що стали фактично підставою для прийняття рішення слідчого про направлення справи до суду для розгляду по суті, можна розглядати як своєрідну оцінку доказів, зібраних і перевірених у даній кримінальній справі.

Відмовившись від обвинувального висновку законодавець закріпив у ч.4 ст.110 КПК 2012 р. нове поняття «Обвинувальний акт» як своєрідне процесуальне рішення, яким прокурор висуває особі обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування (і який є однією із форм закінчення досудового розслідування, передбачених законом – п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК 2012 р.). Порядок складання і перелік відомостей, які повинні міститися у обвинувальному акті закріплені у ст. 291 КПК 2012 року. Серед цього переліку, у п. 5 законодавець вказує на те, що у обвинувальному акті обов'язково повинен міститися «виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими...» [5, 217]. В цьому пункті важливим є те, що він протирічить здоровому глузду, адже навіть у КПК 1922 р. у подібній ситуації (випадку) мова йшла про те, що слідчий зобов'язаний був викласти в обвинувальному висновку обставини справи так, як вони були виявлені (а не так, як він вважає) попереднім слідством, із зазначенням доказів на яких побудовано висновок слідчого про необхідність віддання обвинуваченого під суд. Адже, вважати і посилатись на існуючі у справі докази, це дві великі різниці. Навіть наявність, за КПК 2012 р., у додатку до обвинувального акту Реєстру матеріалів досудового розслідування не усуває цю проблему. Оскільки у Реєстрі відсутня будь-яка оцінка наявних у справі доказів.

Після розгляду справи по суті суд, у відповідності до вимог ст. 94 КПК 2012 р., формує своє рішення виключно у вигляді письмового процесуального рішення, в якому надає належну оцінку всім доказам, які суд безпосередньо сприймав під час

судового засідання або отримав в порядку, передбаченому ст.225 КПК 2012 р.. І тут відсутнє місце переконанням судді у тому, що він вважає встановленим чи ні під час судового розгляду. У відповідності до вимог ст. 370 КПК 2012 р. судові рішення повинно бути законним, обґрунтованим і вмотивованим. Судове рішення виноситься на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами, дослідженими під час судового розгляду та оцінені судом відповідно до ст. 94 КПК 2012 р.

Тому будь-який висновок слідства, на який буде вказано в обвинувальному акті, повинен бути логічним, виходити із правильних посилань, достовірно встановлених фактів, а не бути результатом того, що прокурору (слідчому) вважається. І тут важливо дотримуватись положень ч.2 ст. 91 КПК 2012 р., тієї послідовності яка вказана у законі – збирання, перевірка та оцінка доказів [5, 72]. Зрозуміло, що така послідовність не є сталою, адже, кожного разу, коли слідчий отримує будь-яку інформацію у процесі розслідування, він здійснює її аналіз, оцінку. Але оцінка доказів зібраних у кримінальному провадженні, коли слідчий приходить до висновку, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акту або складання іншого кінцевого по справі процесуального документа, і є тим моментом, коли прокурор (слідчий) зобов'язані скласти відповідну Постанову про оцінку доказів [5, 205, 215].

І це є підтвердженням того, що більшість юристів, коли заходить мова про обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (або предмет доказування), завжди чітко вказують на ст. 91 КПК 2012 р. Але та сама більшість має певні труднощі при відповіді на питання у чому полягає доказування. Варто зазначити, що ч. 2 ст. 91 КПК 2012 р. складається всього лише із 13 слів.

Отже, у слідчого, прокурора, відповідно до ч. 3 ст. 110 КПК 2012 р. наявне право виносити постанову і формулювати у ній своє процесуальне рішення, у будь-якому випадку, коли він

визнає це за необхідне. І тут вже не тільки право, а й обов'язок провести за результатами проведеного розслідування оцінку наявних у справі доказів, з метою встановлення обставин, що мають значення і підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. І до того часу, поки слідчі, прокурори будуть нехтувати вимогами кримінального процесуального закону і складати, затверджувати обвинувальні акти на підставі того, що їм вважається – будемо мати недолуге слідство і завантажений на роки суд. Що ми і маємо сьогодні.

Список використаних джерел:

1. М. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України / Підручник, К., «Либідь», 1992. 431 с.

2. Кримінально-Процесуальний Кодекс УСРР / Київ, Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України, № 41, 1922. 669 -728 с.

3. Кримінально-Процесуальний Кодекс УСРР / Київ, Збірник Узаконень та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України за 1927 рік, № 36-38, 1927. 653-747 с.

4. Кримінально-процесуальний кодекс України. Київ, Правова єдність, 2011. 211 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Харків, Право, 2023. 453 с.

Туманянц А. Р.,

*кандидат юридичних наук, професор,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ОКРЕМІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Принципово важливим у контексті забезпечення прав потерпілого у кримінальному провадженні є положення про те, що на державу покладається обов'язок не тільки запобігати і припинити в установленому законом порядку будь-які посягання, що здатні заподіяти шкоду і моральні страждання особі, а й забезпечити потерпілому від кримінального правопорушення можливість відстоювати, перш за все в суді, свої права і законні інтереси будь-якими не забороненими законом способами, оскільки інше означало б применшення честі і гідності особистості не тільки суб'єктом, який вчинив протиправні дії, але і самою державою.

Відповідно до ст. 193 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника, крім випадків, коли слідчий суддя, суд може розглянути клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та обрати такий запобіжний захід за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, у разі доведення прокурором наявності

підстав, передбачених ст. 177 КПК, а також наявності достатніх підстав вважати, що підозрюваний, обвинувачений виїхав та/або перебуває на тимчасово окупованій території України, території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, та/або оголошений у міжнародний розшук. На наш погляд, зазначене нормативне положення зовсім не свідчить про виключення потерпілого, його представника або законного представника з числа можливих учасників розгляду слідчим суддею питання про застосування щодо підозрюваного запобіжного заходу на стадії досудового розслідування. В іншому випадку мова вже буде йти про очевидне обмеженні прав і інтересів потерпілого, його представника та законного представника, а також про істотне порушення конституційних принципів змагальності та рівноправності сторін у кримінальному провадженні.

Потерпілий на стадії досудового розслідування не наділений правом ініціювати застосування запобіжних заходів. Проте, на моє переконання, кримінальний процесуальний закон, а саме у ст. 220, не забороняє потерпілому заявляти клопотання про виконання будь-яких процесуальних дій, в тому числі, пов'язаних із застосування запобіжних заходів, слідчому або прокурору. Тобто потерпілий може, наприклад, заявити клопотання слідчому про звернення останнім із клопотанням до слідчого судді про застосування запобіжного заходу у вигляді, наприклад, тримання під вартою з огляду на те, що підозрюваний йому погрожує.

Очевидно, що закон не повинен вимагати обов'язкової участі потерпілого при розгляді слідчим суддею, судом клопотання про застосування запобіжних заходів, оскільки, на відміну від підозрюваного, обвинуваченого права потерпілого в даному випадку не обмежуються судовим рішенням. Однак потерпілий повинен мати таке право.

Продовжуючи міркування зауважу, що нормативна конструкція ст. 193 КПК не встановлює вичерпного переліку осіб, які мають право брати участь в судово-контрольному

провадження по застосуванню запобіжних заходів. Йдеться лише про учасників, чия участь в судовому засіданні є обов'язковою. Таким чином, дана норма не може розцінюватися як така, що обмежує право потерпілого і (або) його представника на участь при розгляді слідчим суддею, судом клопотання про застосування до підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу.

Більш того, саме забезпечення участі потерпілого в судово-контрольній процедурі зумовлює дотримання балансу інтересів сторін і реалізації права особи на судовий захист власних інтересів.

В силу засади публічності прокурор, слідчий, дізнавач зобов'язані роз'яснювати учасникам кримінального провадження їх права, обов'язки і відповідальність та забезпечувати можливість здійснення цих прав. Очевидно, що для реалізації права потерпілого на участь в судово-контрольному провадженні при розгляді питання про обрання запобіжного заходу, воно повинно бути роз'яснено особою, що здійснює досудове розслідування, і, крім того, потерпілому повинно бути належним чином повідомлено час і місце судового засідання.

Підсумовуючи зазначу, що коли вирішенням питання про запобіжний захід зачіпаються права і законні інтереси потерпілого, в тому числі пов'язані з необхідністю захисту його особистої безпеки від загроз з боку підозрюваного або забезпечення відшкодування заподіяної злочином матеріальної шкоди, він, його представник, законний представник вправі довести до відома органів досудового розслідування, прокурора і слідчого судді свою позицію щодо обрання, продовження, зміни, скасування того або іншого запобіжного заходу щодо підозрюваного, а також оскаржити прийняте рішення. При цьому можливість оскарження не може залежить від того, чи брав потерпілий безпосередню участь в судовому засіданні. Так само потерпілий і його представник мають право ознайомлення з матеріалами, на підставі яких постановляється відповідне рішення.

При розгляді слідчим суддею клопотання про застосування запобіжних заходів потерпілий, його представник та законний представник повинні бути наділені правом заявляти клопотання, в тому числі, про тримання підозрюваного під вартою, про скасування або заміни цього запобіжного заходу на інший, брати безпосередню участь у розгляді судом поданого ними або іншими учасниками процесу клопотання, виступати в судовому засіданні та викладати свою позицію і аргументи, оскаржити ухвалу слідчого судді до суду апеляційної інстанції [див. більш докладно 1].

Список використаних джерел:

1. Туманянц А.Р. Забезпечення прав потерпілого при застосуванні запобіжних заходів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Серія Право. Випуск 78: частина 2. С. 303-309. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.48>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/50.pdf>

Шараєвська Т. А.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка
доцентка кафедри екологічного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Сіньова Л. М.,

*кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри трудового права та
права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ: ЕКОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Загроза виникнення надзвичайних екологічних ситуацій спровокована різними факторами техногенного та природного характеру, в тому числі і тими, які зумовлені погіршенням санітарно-епідеміологічної ситуації, зокрема, через різного роду епідемій, пандемій тощо, а також і наслідками війни на території нашої держави. Так, під час збройної агресії російської федерації проти України через відсутність доступу до чистої води, базових умов гігієни та медичної допомоги, перебування великої кількості людей одночасно у сховищах, потягах, тимчасових прихистках є ризик поширення інфекційних захворювань. Кір, краснуха, епідемічний паротит, поліомієліт, дифтерія, кашлюк можуть швидко поширюватися та становити загрозу для людей, при травмах існує високий ризик заразитися правцем та гепатитом В [1].

У зв'язку з цим, доцільно вести мову про цивільний захист громадян, в тому числі за надзвичайних екологічних ситуацій

різного характеру. Так, згідно положень Кодексу цивільного захисту України [2] цивільний захист розглядається як функція держави, яка спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період. В той же час запобігання виникненню надзвичайних ситуацій в даному Кодексі визначається як комплекс правових, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки (ст. 2), а отже і захисту, в тому числі соціально-правового захисту у разі виникнення такої небезпеки.

Водночас, одним із основних завдань єдиної державної системи цивільного захисту є захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій, здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення та реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій (ст. 8). Згідно положень чинного законодавства України забезпечення здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій також належить до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері цивільного захисту, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій у сфері цивільного захисту, органів місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту тощо. Крім того, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період також включає в себе здійснення заходів соціального захисту постраждалих внаслідок надзвичайних ситуацій.

Одними із ключових прав громадян у сфері цивільного захисту є право на соціальний захист та відшкодування відповідно до законодавства шкоди, заподіяної їхньому життю,

здоров'ю та майну внаслідок надзвичайних ситуацій або проведення робіт із запобігання та ліквідації наслідків та право на медичну допомогу, соціально-психологічну підтримку та медико-психологічну реабілітацію у разі отримання фізичних і психологічних травм (ст. 21 Кодексу цивільного захисту України). Зазначені положення також кореспондують ст. 50 Конституції України, яка закріпила право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

В юридичній літературі соціальний захист визначається як система державних гарантій для реалізації права громадян на працю і допомогу на випадок безробіття, підтримки життєвого рівня населення за рахунок мінімальних розмірів основних соціальних гарантій при умові збільшення цін на товари і послуги загального вжитку; надання державної допомоги, пільг і інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам і сім'ям, які виховують дітей; матеріальне забезпечення при досягненні пенсійного віку, тимчасової або постійної втрати працездатності, втрати годувальника [3, с. 64].

Таким чином, проаналізоване вище дає підстави вести мову про те, що в сучасних реаліях соціально-правовий захист є невід'ємною складовою цивільного захисту, в тому числі за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру. Оскільки належний захист постраждалих громадян не можливий без надання соціальної допомоги різного роду тим, хто її потребуватиме.

На підтвердження зазначеного необхідно навести, що крім соціального захисту цивільний захист населення за надзвичайних екологічних ситуацій техногенного та природного характеру включає в себе: оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій та інформування у сфері цивільного захисту; укриття населення у захисних спорудах цивільного захисту та евакуаційні заходи; інженерний захист територій та радіаційний і хімічний захист населення і територій; медичний, біологічний і психологічний захист,

забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення; навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях тощо, що обумовлює до широкого розуміння цивільного захисту в досліджуваній сфері.

Список використаних джерел:

1. Війна та інфекційні хвороби: як захистити себе та дитину. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/war-and-infectious-diseases>.
2. Нормативно-правові акти наведено згідно з офіційним сайтом Верховної Ради України // www.rada.gov.ua.
3. Юридичний словник-довідник / за ред. Юрія Сергійовича Шемшученка. К., 1996. 696 с.

Гутів Б. І.,

*доктор філософії за спеціальністю 081 Право,
доцент кафедри історії держави, права
та політико-правових учень Львівського
національного університету імені Івана Франка*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИМСЬКОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕСПУБЛІКИ (КІН. 1917 – ПОЧ. 1918 РР.)

Термін Українська революція 1917–1921 років окреслює трансформаційний період, коли українське суспільство приходило до розуміння необхідності створення власної незалежної держави. Процеси, схожі до подій на материковій Україні, відбувалися тоді й у Криму. Там конкурували кілька проєктів майбутнього політичного устрою [1, с. 9].

Слід зазначити, на початку ХХ ст. виникали численні національно-визвольні організації, метою яких було встановлення автентичності і незалежності кримськотатарського народу та звільнення його з під гніту російської імперії. Відтак, визрівало питання відновлення державності кримськотатарського народу.

Як зазначає Т. Бикова, найбільш визначними діячами національного руху кримських татар у 1917 р. були Номан Челебіджіхан та Джафер Сейдамет. Вони очолили два його напрями – духовний та світський [2, с. 53]. 25 березня у кримських татар відбувся з'їзд мусульман Криму. На цьому з'їзді був обраний Тимчасовий кримсько-мусульманський виконавчий комітет (Мусвиконком) з 50 осіб на чолі саме з Н. Челебіджіханом.

У вересні 1917 р. кримськотатарська делегація брала активну участь у З'їзді народів, що відбувся у Києві. Під час

з'їзду було прийнято рішення про створення в Криму національно-персональної автономії [2, с. 53]. На думку А. Іванця та А. Когута, саме тут і вперше публічно прозвучало знакове слово «Курултай» [1, с. 70].

26 листопада 1917 р. у Бахчисараї відкрився Курултай, роботу якого очолювали лідери Мусвиконкому – Н. Челебіджіхан, А. Озенбашли, Д. Сейдамет, А. Айвазов та ін. Розпочавши свою роботу як установчі збори кримськотатарського народу, Курултай продовжив її як постійно діючий орган влади – кримськотатарський парламент. Фактично це був представницький орган кримськотатарського народу, оскільки у його виборах взяли участь понад 70 % татарського населення Криму. Мусвиконком передав Курултаю свої повноваження [3, с. 251].

Курултай працював із 26 листопада до 13 грудня 1917 р. Під час роботи Курултаю серед його делегатів майже з першого дня досить чітко проявилися два підходи щодо того, на яких засадах формувати державну владу в Криму. Ця розбіжність знов була пов'язана з пошуком «союзників у владі». Більшість депутатів відстоювала точку зору про необхідність вступу в союз із Радою народних представників, її послідовником був Дж. Сейдамет. Інша група депутатів уважала за необхідне залучити до влади представників трьох політичних сил, які на той момент володіли матеріальною та моральною силою, зокрема Ради народних представників, кримськотатарського парламенту та більшовиків; цей проект організації влади відстоював Н. Челебіджіхан. Але саме ця точка зору виявилася хибною. Більшовики, зі свого боку, поставили умови, що унеможливили подальші переговори [4, с. 63].

13 (26) грудня 1917 р. о 12 годині 30 хвилин на знак урочистості моменту депутати відкрили підсумкове засідання національних установчих зборів у залі Дивану у Ханському палаці. Головував на засіданні Н. Челебіджіхан. На порядку денному стояли питання: 1) ухвалення тексту Основних законів; 2) перетворення національних установчих зборів

у національний парламент; 3) утворення Ради директорів Кримськотатарського національного уряду; 4) прийняття пропозицій статей до Основних законів; 5) про передачу повноважень одним директором іншому. В процесі роботи Курултаю було прийнято рішення створити Основний закон [1, с. 102].

Для розробки тексту «Кримськотатарських основних законів» (Конституції Кримської Демократичної республіки) була створена спеціальна комісія у такому складі: Номан Челебіджіхан, Джафер Сейдамет, Джафер Аблаєв і Асан Сабрі Айвазов. Доцільно зазначити, що всі вони були високоосвіченими людьми. Кримськотатарські основні закони були прийняті делегатами Курултаю одногосно 13 грудня 1917 р. [4, с. 63]. Тоді ж і було проголошено Кримську Демократичну (Народну) Республіку (ст. 16 Конституції).

Як зазначає О. Пасечник, Конституція Кримської Демократичної Республіки знаменувала собою новий період у розвитку проектів державного облаштування Криму. Вперше це державне утворення було проголошено не лише як політичний, а й як територіальний суб'єкт, що мав певну територію в межах кримського півострова [6, с. 27-28].

Про форму державного устрою Криму безпосередньо в Конституції не йшлося. Проте відсутність навіть згадки про автономний устрій у складі російської федерації свідчить про чітке спрямування «батьків» кримськотатарської Конституції на державний суверенітет півострова. До того ж ст. 7 Конституції фіксувала визнання Курултаєм «повної незалежності законодавчої, виконавчої, судової влади так само, як і врахування кожної з них в системі національного самоуправління» [7, с. 59].

Курултай визнавав за всіма народностями право на повне самовизначення – це один із ключових пунктів цієї Конституції, що цілком відповідав тим демократичним принципам, які сповідував Челебіджіхан (ст. 1) [4, с. 63]. Для реалізації цього права засновувався «постійний Парламент (Меджліс-і-Мебусан)», який обирався «усім населенням (жінками і чоловіками) на

основі вільних, рівних, прямих виборів при таємному голосуванні» (ст. 2) [5, с. 11-12]. Термін повноважень Меджлісу становив 3 роки.

Виконавча влада за Конституцією уособлювала «Татарський національний уряд» (його очолив Н. Челебіджіхан), який складався з кількох дирекцій: 1) просвіти, 2) релігійних справ, 3) фінансів і вакуфних земель (вакуфні землі – це землі, вилучені з цивільного обігу і призначені на релігійні та благодійні цілі. – Примітка Б. Г.), 4) юстиції, 5) зовнішніх зносин.

Щодо судової гілки влади, то Конституція прямо не передбачала створення певних судових інстанцій, однак, виходячи з аналізу її норм, можна зробити висновок, що це завдання покладалося на Дирекцію юстиції. Відповідно до Конституції саме вона мала завданням розв'язувати спірні питання татарського народу на основі шаріату, національних звичаїв, традицій суспільного життя і моралі татар.

На думку проф. О. Л. Копиленка, кримськотатарські лідери намагалися відтворити в Криму модель, котру змогла реалізувати в масштабах України Центральна Рада, під егідою якої готувалося скликання Українських установчих зборів. Про це свідчать слова Д. Сейдамета: «Привітати Раду з Україною з тим, щоби вона привітала нас з Кримом» [5, с. 14].

Проте, у січні 1918 р. Червона армія вторглася до Криму та окупувала Сімферополь; серед багатьох інших жертв, Челебіджіхан був заарештований, доставлений до севастопольської в'язниці і страчений там 23 лютого. Внаслідок анексії Криму більшовицькими військами Кримська Демократична Республіка припинила своє існування.

Список використаних джерел:

1. Іванець А., Когут А. Кримськотатарський національний рух у 1917-1920 рр. за архівами комуністичних спецслужб. Київ: К.І.С., 2019. 448 с.

2. Бикова Т. Б. Створення Кримської АСПР (1917-1921 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. 247 с.

3. Крим: шлях крізь віки. Історія у запитаннях і відповідях / НАН України. Інститут історії України; Відп. ред. В. А. Смолій. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. 456 с.

4. Шигаль Д. А., Капліна В. А. Перший Курултай Кримськотатарського народу 1917 року: історико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Право* / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 1. Вип. 52. С. 60-64.

5. Копиленко О. Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: монографія. Київ: Таксон, 2002. 342 с.

6. Пасечник О. В. Положення національної Конституції кримськотатарського народу 1917 року у Контексті реалізації політико-правових поглядів Ч. Челебієва. JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ. S.R.L. Publicație științifico-practică de drept. Национальный юридический журнал: теория и практика. О.О.О. Научно-практическое правовое издание. National law journal: theory and practice. L.L.C. Scientific and practical publication in law. Респ. Молдова, 2014. С. 27-30.

7. Таран П. Конституція демократичної Кримської республіки та мусульманського виконавчого комітету 1917 р. у проектах партії «Міллі-Фірка». *Українська орієнталістика*. 2011. № 6. С. 56-61.

Скарбарчук О. Г.,

доктор філософії у галузі права,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

імені Василя Попелюшка

Навчально-наукового Інституту права ім. І. Малиновського

Національного університету «Острозька академія»

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРЕДМЕТ ДОКАЗУВАННЯ» ТА «FACTS IN ISSUE»

Необхідність апробації результатів наукових досліджень шляхом розміщення публікацій в міжнародних наукових виданнях англійською мовою вже давно перейшло з розряду екзотики до буденної реальності. Для правників така публікація породжує дві проблеми: знайти адекватний лексичний відповідник поняття, яке виступає предметом нашого дослідження в англійській мові та успішно апробувати наукові результати у середовищі, правова доктрина якого взагалі не оперує поняттям, яке виступає предметом нашого дослідження.

Так, при апробації результатів дослідження предмету доказування в кримінальному процесі англійською мовою правники як правило передають поняття «предмет доказування» через його найближчий англійський відповідник «facts in issue», однак чи є ці поняття тотожними з за їх семантичним навантаженням?

У вітчизняній теорії доказів предмет доказування визначається як сукупність обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні. Поняття ж «facts in issue» означає «факти з яких безпосередньо, або в поєднанні з іншими фактами, впливає наявність або відсутність, характер або обсяг, будь-яких прав, зобов'язань (відповідальності) або обмежень,

які встановлюються або спростовуються у будь-якому позові чи провадженні» [1]. І якщо поняття «обставина» та «факт» можуть бути певною мірою тотожними (як мінімум з точки зору семантики) то обсяг таких фактів (обставин) в межах вищезгаданих понять суттєво відрізняється

Розглянемо для прикладу перелік фактів які становлять facts in issue у справі про вбивство. Так, Індійський закон про докази від 1872 року окрім вищенаведеного визначення «facts in issue» містить наступну ілюстрацію цього поняття:

«У вбивстві Б обвинувачується А.

Під час судового розгляду можуть розглядатися наступні факти:

- що А спричинив смерть В;
- що А мав намір спричинити смерть В;
- що А зазнав серйозної та раптової провокації з боку В;
- що А на момент вчинення діяння, яке спричинило смерть В, через психічне розлад не був здатний розуміти його природу.»

З наведеного можна зробити висновок, що «facts in issue» в англосаксонській правовій доктрині є значно вужчим поняттям, ніж предмет доказування у вітчизняній, адже «facts in issue» охоплює лише встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діянням та наслідком (може бути співвіднесений з обставинами передбаченими п.1 ч.1 ст. 91 КПК України) та вини (може бути співвіднесений з обставинами передбаченими п.2 ч.1 ст. 91 КПК України). Водночас, предмет доказування у вітчизняній доктрині охоплює всі обставини, встановлення яких необхідне для вирішення завдань (цілей) кримінального судочинства. Власне, змістовним відповідником «facts in issue» може слугувати не стільки «предмет доказування», як «головний факт», введене в науковий обіг М.С. Строговичем, незважаючи на всю дискусійність цього поняття у вітчизняній доктрині.

Перевагою такого підходу є те що іноземні читачі, навіть ті, які перебувають поза контекстом англосаксонської системи права, можуть за ключовими словами зорієнтуватися у змісті

статті, але ця обставина водночас є недоліком – особа, яка перебуває в контексті вищезгаданої доктрини і знайде нашу статтю за таким ключовим словом, може з подивом для себе з'ясувати, що дослідження присвячене не зовсім тому «facts in issue» який його цікавить.

Другим підходом є дослівний переклад поняття «предмет доказування» як «subject of evidencing». Перевагою, вказаного підходу є те, що ми повністю відв'язуємося від спорідненого поняття з англосаксонської правової доктрини і заявляємо про існування самостійного феномену вітчизняної доктрини. Також до переваг використання конструкції «subject of evidencing» можна віднести ту обставину, що науковці з країн з романо-германської системи права можуть здійснювати більш адекватний пошук для цитування наших праць.

Список використаних джерел:

1. The Indian Evidence Act від 15 березня 1872 року, станом на 11.08.2018 року (URL: <https://indiankanoon.org/doc/1953529/> (дата звернення: 15.03.2024)).

Ваколюк Ю. О.,

*аспірантка Навчально-наукового інституту права
ім. І. Малиновського*

*Національного університету «Острозька академія»,
прокурор, начальник Корецького відділу*

Здолбунівської окружної прокуратури Рівненської області

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ОЗНАЙОМЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШІЙ СТОРОНИ (Ч. Ч. 5, 10 СТ.290 КПК УКРАЇНИ)

Ознайомлення з матеріалами досудового розслідування є обов'язковим елементом конвенційних та конституційних засад, проте право на ознайомлення з матеріалами при їх відкритті, не є абсолютним.

Відповідно до ч. 5 ст. 290 КПК України, «у документах, які надаються для ознайомлення, можуть бути видалені відомості, які не будуть розголошені під час судового розгляду. Видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені» [1].

На практиці норми ч. 5 ст. 290 КПК України застосовуються досить рідко, як стороною обвинувачення при видаленні відомостей та позначенні процедури такого видалення, так і стороною захисту при зверненні до суду про надання доступу до матеріалів, які були видалені. Проблематика пов'язана, насамперед, як справедливо підкреслює І. Гловюк, з невизначеністю матеріалів, які можуть бути видалені, підстав прийняття рішення про видалення, мотивування необхідності доступу до відомостей, які були видалені, «якщо протилежній стороні (а частіше – це сторона захисту) невідомий їх зміст» [2].

Європейський Суд зазначає, що з метою дотримання принципу рівності, «сторона обвинувачення не вправі приховувати, не надавати обвинуваченому матеріали, що перебувають у неї або доступні їй, які можуть допомогти обвинуваченому звільнитися від кримінальної відповідальності чи отримати менш суворий вирок. ... Таке правило стосується й матеріалів, які можуть викликати сумнів щодо доказів, наданих обвинувачем» [3]. Разом з тим, захист має бути проінформований про заяву про нерозкриття свідчень [3]? Водночас, не є порушенням п.1 ст.6 Конвенції у випадку, коли суддя прийняв рішення про допустимість нерозкриття свідчень з боку обвинувачення, яка проінформувала сторону захисту про нерозкриття свідчень, які вважала за необхідне тримати в таємниці на благо державних інтересів, що зазначено у рішенні «Фітт проти Сполученого Королівства» [4].

У Єдиному державному реєстрі судових рішень наявні рішення, якими, у переважній більшості, суди відмовляють у задоволенні клопотань сторони захисту про надання для ознайомлення видалених матеріалів.

Для прикладу, ухвалою колегії суддів Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 21.01.2021, зазначено, що, оскільки вимоги ст.290 КПК України прокурором були виконані, стороні захисту надано доступ до матеріалів досудового розслідування та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які документи або копії з них, що підтверджено матеріалами провадження, наданими суду, то суд може надати «доступ до відомостей, які були видалені з конкретного документа (доказу) – тобто до певної видаленої частини такого документа, що є у розпорядженні сторони кримінального провадження, а не до виділених документів та матеріалів в інше кримінальне провадження в цілому та до тих, які відносяться до секретної інформації з відповідним грифом секретності без підтвердження наявності спеціального доступу до такої інформації» [5].

У вирокі Дубенського міськрайонного суду від 04.05.2018 суд зазначив, що у сторони обвинувачення на момент завершення досудового розслідування були наявні матеріали, які вона використала в суді, але які не були відкриті стороні захисту під час виконання ст.290 КПК України. Суд зауважив, що «деякі відомості могли бути видалені в порядку ч. 5 ст. 290 КПК України, якщо такі відомості не будуть розголошені під час судового розгляду, але факт існування конкретного документа, як і сам документ в цілому, не повинен був приховуватися від сторони захисту» [3].

Варто пам'ятати, що у чинному КПК України законодавець врегулював і особливості здійснення кримінального провадження, у якому містяться відомості, що становлять державну таємницю, досудове розслідування та судове провадження у якому проводяться з дотриманням режиму секретності (ст. ст. 517, 518 КПК України). [1]

При обмеженні прав на ознайомлення з матеріалами під час виконання вимог ст.290 КПК України, поряд з об'єктивними причинами тривалого ознайомлення з матеріалами (значний обсяг матеріалів, декілька підозрюваних та захисників, зайнятість учасників процесу, переховування від органу досудового розслідування підозрюваного, перебування потерпілих за межами України, тощо), кожній зі сторін властиво зловживати своїми правами з тих чи інших міркувань, переважно, з метою відкладення моменту скерування обвинувального акту до суду, пропущення строку прийняття кінцевого процесуального рішення у провадженні.

Згідно інформації Офісу Генерального прокурора, станом на 05.02.2024, у 600 кримінальних провадженнях органів Національної поліції України матеріали досудового розслідування відкрито іншій стороні в порядку статті 290 КПК України, проте у значній частині з них обвинувальних актів тривалий час до суду не скеровано.

Так, «за відсутності письмового підтвердження стороною кримінального провадження протилежній стороні, а

потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, прокурору факту надання доступу до матеріалів провадження такий факт може бути підтверджено лише з дотриманням процедури, передбаченої ч. 10 ст. 290 КПК України» [6].

Власне, у ч.10 ст.290 КПК України, передбачено єдину можливість на легальне обмеження сторони в ознайомленні з матеріалами при відкритті матеріалів іншій стороні у разі зловживання протилежної сторони. Так, згідно ч. 10 ст. 290 КПК України, «сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, надається достатній час для ознайомлення з матеріалами, до яких їм надано доступ. У разі зволікання при ознайомленні з матеріалами, до яких надано доступ, слідчий суддя за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами, після спливу якого сторона кримінального провадження або потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів» [1]. Клопотання розглядається слідчим суддею місцевого суду не пізніше п'яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження, неприбуття яких не перешкоджає розгляду такого клопотання.

Встановлення слідчим суддею строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, на підставі ч. 10 ст. 290 КПК України, автоматично фіксує альтернативний момент початку та закінчення строку, що не зараховується до процесуального строку досудового розслідування, визначеного ст. 219 КПК України, оскільки цей строк є тим проміжком часу, протягом якого сторона захисту має можливість реалізувати своє право на доступ до матеріалів [7].

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI, в редакції від 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print> (дата звернення: 14.03.2024).
2. Гловюк І.В. Процесуальні можливості захисту персональних даних вразливих потерпілих. 2023. URL: <https://jurfem.com.ua/protseualni-mozhlyvosti-zakhystu-danykh-vrazlyvykh-poterpilykh/> (дата звернення: 10.03.2024).
3. Вирок Дубенського міськрайонного суду Рівненської області від 04.05.2018 (справа 559/443/16-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73801528> (дата звернення 10.03.2024).
4. Рішення у справах «Роу та Дейвіс проти Сполученого Королівства», «Джасперс проти Сполученого Королівства» та «Фітт проти Сполученого Королівства». Стаття з журналу №2'2000. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=177> (дата звернення 10.03.2024).
5. Ухвала Хортинського районного суду м.Запоріжжя від 21.01.2021 (справа №332/829/19). URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/94305949/> (дата звернення 10.03.2024).
6. Постанова Першої судової палати ККС ВС від 26.03.2019 (справа №752/3929/15-к). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80889235> (дата звернення 14.03.2024).
7. Іванець Андрій. Системний аналіз норм КПК України щодо загальних обставин перебігу процесуального строку досудового розслідування. 2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/systemnyj-analiz-norm-kpk-ukrayiny-shhodo-zagalnyh-obstavyn-perebigu-protseualnogo-stroku-dosudovogo-rozsliduvannya-pislya-povidomlennya-osobi-pro-pidozru-u-vchynenni-zlochynu-ta-obstavyn-shho-na-nog> (дата звернення: 12.03.2024).

Вороніна К. О.,

*аспірантка кафедри кримінально-правової політики
Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 437 КК УКРАЇНИ

Творення міжнародного законодавства завжди обумовлене потребами людства або окремих його найпрогресивніших країн. Так, раніше одним з основних способів встановлення панування у світі було розв'язання війни та фізичний захоплення територій інших держав, але різкий розвиток громадського суспільства у ХХ сторіччі обумовив необхідність для міжнародної спільноти не триматись осторонь від збройних конфліктів, а впливати та реагувати на прояви збройної агресії. Для встановлення відповідальності за злочин агресії першочергово необхідно було визначити поняття «агресії» та забезпечити його однакове тлумачення.

Так, Резолюцією (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року (далі – Резолюція) визначено, що агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави чи будь-яким іншим чином, несумісним із Статутом ООН [1]. В національному законодавстві злочин агресії закріплений у ст. 437 Кримінального кодексу України (далі – КК України)[2]. При цьому, Резолюція більш широко роз'яснює положення статті.

Варто зауважити, що питання кваліфікації діянь певної держави як злочину агресії завжди пов'язане з політичною

волею держави, стосовно якої вони вчинені. Так, лише після початку повномасштабного вторгнення діяння російської федерації стосовно України стали кваліфікувати за ст. 437 КК України. При цьому решта дій, які також містять ознаки вищезазначеного злочину, але мали місце до 24.02.2022, кваліфіковані у більшості випадків за різними частинами ст. 258 КК України. З вищенаведеного визначення агресії випливає, що вона вчиняється державою, на відміну від тероризму, суб'єктом вчинення якого є конкретна особа. На той момент відсутність достатньої кількості доказів ефективного контролю росії над діяльністю окремих злочинних груп в окремих районах Донецької та Луганської областей не дозволила вищому політичному керівництву нашої держави звинуватити росію в агресії та заявити про наявність міжнародного збройного конфлікту. Саме тому важливою метою на сьогодні є доведення та надання відповідних доказів у міжнародні судові інстанції щодо вчинення злочину агресії по відношенню до України. При цьому, пріоритетна роль міжнародних інстанцій зумовлена принципом, згідно якого держави не можуть судити одна одну.

Крім доведення вчинення конкретних злочинних дій політичним або військовим керівництвом рф, важливим є доведення контексту вчинення злочину. Контекст в цьому розуміння – це ті, події, які мали місце до початку виконання об'єктивної сторони злочину та під час його вчинення, але не завжди входять до об'єктивної сторони. Тому наразі постає питання: чи має Україна повторно кваліфікувати чи перекваліфікувати дії держави-агресора в 2013-2021 роках або лише брати до уваги ці події, як контекстуальні, при збиранні доказової бази вчинення злочинів, починаючи з моменту повномасштабного вторгнення.

Вже зазначено, що проблемним моментом є те, що перед правоохоронними органами України постає завдання щодо доведення факту того, що різні форми злочину агресії мали місце значно раніше, ніж в Україну відбулось повномасштабне

вторгнення збройних сил російської федерації (далі – рф). Як це може вплинути на міжнародний судовий процес, крім визначення контексту вчинення злочину?

Перше і головне, це більш широке коло осіб з числа військового і політичного керівництва рф, які будуть нести відповідальність за планування, підготовку або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, а також участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій. Це пов'язано з тим, що зміна керівного складу в збройних сил рф відбувалась кожні декілька років (а у 2022 – 2024 роках – кожні 6-9 місяців).

Друге, це надання особам, чії права було порушено у період з листопада 2013 року по 24 лютого 2022 року, статусу потерпілих від злочинів агресії. В подальшому ці особи зможуть претендувати на репарації зі сторони держави-агресора (за умови, що такі репарації буде визначено).

Не менш проблемним є питання щодо механізму притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочин агресії. Так, особи, визнані національними судами винними у вчиненні злочину, передбаченого ст. 437 КК України, не можуть бути затримані на території третіх країн з огляду на те, що наразі єдиною установою, яка здійснює міжнародний розшук є Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол, відповідно до ст. 3 Статуту якої організації суворо заборонено здійснювати будь-яке втручання або діяльність політичного, військового, релігійного або расового характеру[3]. Через це, не дивлячись на наявність обвинувального вироку національного суду стосовно осіб, які вчинили злочин агресії, немає можливості виконання вищезазначеного рішення національного суду.

Таким чином, можна стверджувати, що процес доведення злочину агресії та притягнення винних до відповідальності містить дуже багато проблемних моментів, про деякі з яких було нами зазначено. Так, з одного боку принцип, згідно якого держави не можуть судити одна одну, вводить в якості сторони, що здійснюватиме правосуддя, міжнародні

інстанції, а з іншого – можливості затримання причетних осіб фактично відсутні. І все це на тлі того, що діяння, які розглядатимуться, мають перед собою багаторічний контекст, який необхідно враховувати. Тому українські правоохоронні органи мають зібрати максимальну кількість доказів для подачі в міжнародні інстанції з метою підтвердження злочину агресії, а при цьому, зі свого боку, міжнародна спільнота має внести корективи в свої нормативно-правові акти.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Визначення агресії, Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 3314 (XXIX) від 14.12.1974. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
3. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – ІНТЕРПОЛ: угода. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text

Наукове видання

Матеріали круглого столу

**БЕРЕЗНЕВІ ЧИТАННЯ
ПАМ'ЯТІ ПРОФЕСОРА ВАСИЛЯ ПОПЕЛЮШКА**

29-30 березня 2024 року

Комп'ютерна верстка *Наталії Крушинської*

Формат 42x30/4. Ум. друк. арк. 14,41. Зам. № 27-24.
Електронне видання. Гарнітура «Cambria».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.